

9/11

20 שנה ליום ששינה את העולם

משתתפים

רון פרושאור	ג'ון בולטון
דניאל קרצר	בועז גנור
אורן נהרי	אבי יששכרוף

עורכים

אלעד גיל	עודד רענן
----------	-----------

F.D.N.Y.

"הזירה" - דיפלומטיה ויחסי חוץ

מגזין "הזירה", בהוצאת מכון אבא אבן לדיפלומטיה בינלאומית במרכז הבינתחומי הרצליה, משמש במה מרכזית לדיון ציבורי ואקדמי על אודות יחסים בינלאומיים, מדיניות חוץ ודיפלומטיה חדשנית. "הזירה" יוצא לאור בעברית כרבעון המשלב מאמרים וסקירות עומק, מאמרי דעה ופרשנויות בסוגיות עכשוויות מפי מומחים מובילים. תכנים נבחרים מתפרסמים גם באתר "הזירה" באנגלית.

המאמרים וטורי הדעה המתפרסמים במגזין "הזירה" מייצגים את דעותיהם האישיות של הכותבים בלבד, ואינם משקפים בהכרח עמדות רשמיות של המגזין, חברי המערכת, מכון אבא אבן לדיפלומטיה בינלאומית או המרכז הבינתחומי הרצליה.

מגזין "הזירה" עושה שימוש בתמונות המורשות לשימוש על ידי הציבור או תחת רישיונות Creative Commons. אנו עושים את מרב המאמצים להעניק את הקרדיט המתאים ולפעול בהתאם לרישיונות. אם מצאתם שנפלה טעות, אנא צרו עמנו קשר ונדאג לתקן.

"The Arena" - Diplomacy and Foreign Relations

"The Arena" magazine, published by the Abba Eban Institute for International Diplomacy at the Interdisciplinary Center Herzliya, is a leading platform for academic and public discussions on international relations, foreign policy and innovative diplomacy. "The Arena" is published in Hebrew as a quarterly magazine which offers in-depth articles and analysis, alongside op-eds and commentary on current affairs, by leading experts. Select articles are also published on its English website.

The views and opinions expressed in the articles published in "The Arena" magazine are the authors' alone. They do not reflect agreement or endorsement by the "The Arena," its staff, the Abba Eban Institute for International Diplomacy, or the Interdisciplinary Center Herzliya.

"The Arena" magazine makes use of photos in the public domain and those published under Creative Commons licenses. We make every effort to comply with these licenses' terms and conditions, and to provide credit as required. If you have found an error, please contact us and we will make sure to correct it.

מערכת

יו"ר מכון אבא אבן לדיפלומטיה בינלאומית - השגריר פרופסור רון פרושאור
מנכ"ל מכון אבא אבן לדיפלומטיה בינלאומית - גור צלליכין

עורך ראשי - עוזד רענן

עורך מנהל - ד"ר אלעד גיל

www.arenajournal.org.il

info@arenajournal.org.il

עיצוב גרפי: מדיה לאב - www.medialab.co.il

תמונת שער: U.S. Navy Photo by Photographer's Mate 2nd Class Jim Watson. (RELEASED)

המכון לדיפלומטיה בינלאומית ע"ש אבא אבן

המרכז הבינתחומי הרצליה

רח' האוניברסיטה 8, הרצליה 4610101

www.abbaeban.idc.ac.il

Info@abbaeban.com

© 2021 כל הזכויות שמורות

גיליון 10

20 שנה לפיגועי 11 בספטמבר 2001

תוכן עניינים

ג'ון בולטון ורון פרושאור

3..... "אחרי 20 שנה באפגניסטאן, חזרנו לאותה נקודה. זו טרגדיה"

רון פרושאור

8..... הנסיגה מאפגניסטאן מסמלת את קץ עידן הפקס-אמריקנה

בועז גנור

11..... פיגועי 9/11 היו קריאת השכמה, אך המערב ממשיך לישון

אורן נהרי

15..... הטרור של 11 בספטמבר לא באמת ערער את הסדר העולמי

דניאל קרצר

18..... שותפות במבחן: יחסי ארה"ב-ישראל אחרי 11 בספטמבר

אבי יששכרוף

21..... שחור-לבן-אפור: איך 11 בספטמבר שינה את הטלוויזיה

"אחרי 20 שנה באפגניסטאן, חזרנו לאותה נקודה. זו טרגדיה"

השגריר ג'ון בולטון, לשעבר היועץ לביטחון לאומי האמריקאי ומי שהיה תת מזכיר המדינה בזמן מתקפת הטרור של 11 בספטמבר 2001, הצטרף לשגריר רון פרושאר לשיח מומחים על התמורות הגיאופוליטיות שחולל אותו יום גורלי. הנסיגה האמריקאית מקאבול מיקדה את הדיון בנזק הצפוי למעמדה הבינלאומי של ארה"ב, באופן שבו בעלות בריתה ויריבותיה עתידות להתייחס אליה ובהשלכות הצפויות על המזרח התיכון ועל ישראל

Photo: Office of White House Management, Photography Office, September 11, 2001, on [U.S. National Archives Flickr](#) (no known copyright restrictions)

הנשיא בוש בביקור בבית ספר יסודי בפלורידה, דקות אחר קבלת ההודעה על פגיעת המטוס השני במגדלי התאומים

בעשרים השנים שחלפו הצטלבו דרכיהם של בולטון ופרושאר פעמים רבות. לאחר שארה"ב הכריזה מלחמה על הטרור הגלובלי ופתחה במערכות צבאיות ממושכות באפגניסטאן ועיראק, שימשה ישראל בעלת הברית הקרובה ביותר שלה במזרח התיכון, והקשרים בין וושינגטון לירושלים התהדדו. בולטון ופרושאר כיהנו שניהם כשגרירי ממשלותיהם באו"ם, בתקופות שונות. בהמשך שימש בולטון היועץ לביטחון לאומי של הנשיא דונלד טראמפ. פרושאר, לפני הגעתו למטה האו"ם בניו יורק, שימש מנכ"ל משרד החוץ ושגריר ישראל בבריטניה. במהלך השנים הפכו השניים, שקיימו מפגשים מקצועיים רבים, גם לחברים קרובים.

ערב יום השנה ה-20 לפיגועי 11 בספטמבר, שני הדיפלומטים המנוסים נפגשו וירטואלית כדי לנתח כיצד העולם, ומעמדה הגלובלי של ארה"ב, השתנו מאז אותו יום גורלי, במיוחד לאור האירועים האחרונים באפגניסטאן.

ארה"ב הצליחה תוך זמן קצר למוטט את שלטון הטליבאן והחלה לצוד את פעילי ארגון אל-קאעדה, בני חסותו.

בולטון היה בפגישה במחלקת המדינה בבוקר 11 בספטמבר כאשר הגיעו הדיווחים הראשונים על מטוס שפגע באחד מבנייני מרכז הסחר העולמי בניו יורק. מספר דקות לאחר מכן הדעזעו כל משתתפי הפגישה כשנודע להם שמטוס נוסף פגע במגדלי התאומים.

לא הרחק משם, גם השגריר רון פרושאר, אז ציר מדיני בשגרירות ישראל בווינגטון, ניסה להשיג כל פיסת מידע על אירועי אותו בוקר כדי להעביר לממשלתו. ככל שהשעות חלפו חלחלה ההבנה שארה"ב ספגה את מתקפת הטרור הקשה ביותר בהיסטוריה המודרנית. "אני זוכר שצפיתי בחדשות בשגרירות שלנו ואמרתי, לעצמי, 'זה סופו של העולם כפי שהכרנו אותו'", משחזר פרושאר.

בכל פעם שהשגריר האמריקאי לשעבר ג'ון בולטון צופה בחדשות על הנסיגה האמריקאית מאפגניסטאן, שקרסה במהירות שיא לידי הטליבאן באוגוסט 2021, הוא מתמלא תחושת חרדה וחרטה. "זו טרגדיה איומה עבור ארה"ב ובעלות בריתה ובמיוחד עבור האפגנים", הוא אומר. "עשרים שנה אחרי פיגועי 11 בספטמבר 2001, על אף שאיבדנו אלפי בני אדם והשקענו טריליוני דולרים, חזרנו בדיוק לנקודה בה היינו. ואם הטליבאן ירשו לארגוני טרור להתבסס מחדש במדינה ולהמשיך לתכנן פיגועים נגד המערב, כפי שהם בוודאי יעשו, המצב עלול להיות אפילו גרוע יותר. זה בלתי נסבל".

לבולטון נקודת מבט ייחודית על אפגניסטאן: בזמן פיגועי 11 בספטמבר הוא כיהן כתת מזכיר המדינה לבקרת נשק וביטחון בינלאומי. היה לו תפקיד מרכזי בתכנון הפלישה האמריקאית לאפגניסטאן ובמהלכים המדיניים שליוו את הוצאתה לפועל.

היום ששינה את העולם

פרושאור: ג'ון, תכננו לדבר על אירועי 11 בספטמבר אבל לאור ההתפתחויות באפגניסטאן, חייבים להתחיל באקטואליה: מה יקרה למעמדה ולתדמיתה הבינלאומיים של ארה"ב לאחר הנסיגה מקאבול?

בולטון: הקריסה באפגניסטאן, כפי שמדויק יותר לקרוא למה שקרה שם, כבר עושה נזק משמעותי לאמינות ולמהימנות של ארה"ב בקרב בעלות הברית שלנו. בנוסף, יריבותנו כבר תרות אחר דרכים לנצל את כל החולשות שהנסיגה הזו חשפה. בטווח הקרוב, היא ללא ספק תדרבן גורמים קיצוניים להגביר את מאמציהם לדחוק אותנו החוצה מעיראק ומסוריה. בטווח הארוך, היא תגרום לבעלות הברית שלנו לפקפק בנחישות ובמחויבות שלנו כלפיהן, ואולי תדחוף אותן לזרועות היריבות שלנו. אני מוטרד מאוד מהפגיעה בביטחון הלאומי שלנו.

בולטון: הנסיגה מאפגניסטאן, שמשאירה ציוד צבאי מתקדם בשווי מיליארדי דולרים בידי טוריסטים, תבטל כמעט את כל מה שהשגנו ב-20 שנה

הגענו לאפגניסטאן לפני עשרים שנה עם שתי מטרות אסטרטגיות ברורות: להפיל את משטר הטליבאן ולהשמיד את אל-קאעדה. נשארנו שם כל השנים הללו כדי להבטיח שהטרור נגד המערב לא יוכל להרים את ראשו שוב. הנסיגה הזו, שמשאירה ציוד צבאי אמריקאי מתקדם בשווי מיליארדי דולרים בידי טוריסטים, תבטל כמעט את כל מה שהשגנו בשני העשורים האחרונים.

פרושאור: לפני שניגש לדון בעמדה האסטרטגית החדשה של ארה"ב, אני רוצה ברשותך לחזור עשרים שנה אחורה, ליום שבו כל זה התחיל. קח אותנו לאירועי אותו יום, כפי שהם נראו בממשל האמריקאי.

בולטון: באמת שקשה לשכוח את היום הזה. הנשיא ג'ורג' וו. בוש היה בפלורידה בזמן הפיגועים, ומטעמי ביטחון לקחו אותו במטוס אייר פורס 1 במסע דילוגים בין בסיסי חיל אוויר. מאוחר יותר הוא חזר לוושינגטון כדי להיות שם למקרה של אירוע נוסף.

באותו בוקר הייתי בפגישה במחלקת המדינה עם סגן מזכיר המדינה, ריצ'רד ארמיטאג', ששימש ממלא מקום של [מזכיר

המדינה] קולין פאוול, אשר היה אז בפרו. אני זוכר שרצתי חזרה למשרד שלי, הבטתי מהחלון מעבר לנהר הפוטומק וראיתי אש ועשן עולים מהפנטגון – זה היה המטוס השלישי שרוסק על ידי הטוריסטים.

ארמיטאג', אני ועוד מספר אנשים שהינו רוב שעות היום בחמ"ל של מחלקת המדינה, בשיחות מאובטחות עם חדר המצב של הבית הלבן. ניסינו ליצור קשר עם השגרירויות שלנו ברחבי העולם, אך גם עשינו מאמץ לדבר עם ממשלות זרות: לדוגמה, התקשרנו למוסקבה והסברנו שלאמצעים הצבאיים השונים שפרסנו אין שום קשר אליהם.

במקביל, ניסינו לאסוף כל פירור מידע שיכולנו על האירועים, יחד עם קהיליית המודיעין, בניסיון לאתר את הגורמים האחראים ולתכנן תגובה הולמת.

פרושאור: עשרה ימים לאחר פיגועי 11 בספטמבר נאם הנשיא בוש בפני הקונגרס ואמר לעולם: "אני שאתם איתנו – או שאתם עם המתחבלים". באותה התקופה, הממשל החל גם להשתמש במונחים "ציר הרשע" ו"מדינות סוררות" (rogue states) כדי לתאר מדינות אשר מעניקות מחסה לטרוריסטים ושואפות להשיג נשק להשמדה המונית.

כאן בישראל, ולדעתי גם במדינות רבות אחרות, קיוו שזו תהיה נקודת המפנה – שהעולם סוף סוף יבין שצריך לרסן את המשטרים שהוזכרו באותו נאום. עם זאת, רובם עדיין פעילים היום. מה ארה"ב הייתה יכולה לעשות אחרת כדי לשנות את התנהגותם לאחר 11 בספטמבר, והאם לדעתך זו הייתה הזדמנות שפוספה?

בולטון: אני חושב שאכן החמצנו הזדמנות. ראה, היינו חייבים לקבל הרבה החלטות בנוגע לאיומים שעמדו בפנינו מיד לאחר הפיגועים. בעדיפות העליונה היה הצורך להגיב לפיגועים של אל-קאעדה, שהביא אותנו לאפגניסטאן כדי להפיל את משטר הטליבאן.

פרושאור: בישראל קיוו שאחרי 9/11 העולם יבין שחייבים לרסן משטרים סוררים. אך למרות הציפיות, רובם עדיין פעילים כיום

אך לא היה לנו ספק כי כך או אחרת, השילוב של טרור עם תפוצה של נשק בלתי קונבנציונלי ימשך לאיים על ארה"ב בטווח הארוך. החברות המקוריות ב"ציר הרשע" – איראן, עיראק וצפון קוריאה – היו המדינות מהן הכי חששנו מבחינת תפוצת נשק גרעיני, אף שגם נשק כימי וביוכימי

הדאיג אותנו. ולמרות מה שכולם אמרו לאחר הפלישה לעיראק במאסר 2003, לסדאם חוסיין עדיין היו כ-3,000 מדענים וטכנאים בעלי ידע ומומחיות להקים עבורו תוכנית גרעין נוספת. הוא כינה אותם "המוג'אהדין הגרעיניים" (Nuclear Mujahideen) שלו.

מצד שני, גם אחרי יותר מעשרים שנות מאמצים לסכל זאת, לצפון קוריאה יש כיום נשק גרעיני, אם כי איננו יכולים לומר אם היא כבר יכולה לשגר אותו באמצעות טילים בליסטיים. ואנחנו יודעים מהפשיטה המדהימה של המוסד בטהראן [ב-2018] שיש לאיראנים את כל מה שהם צריכים מבחינת מומחיות כדי לייצר נשק גרעיני, אם הם עדיין לא עשו זאת.

פרושאור: אז מה השתבש?

בולטון: בעיקרו של דבר, מה שלא עשינו אז – הביא אותנו במידה רבה למצב שבו אנו נמצאים היום. אם לצטט את אחת האמרות הפחות ידועות של ווינסטון צ'רצ'יל, הוא היה אומר שכל זה מייצג את "חוסר יכולתה של האנושות ללמוד". לא פועלים כאשר המחיר זול והסיכון נמוך – ואז, עד שמסכמים ש"צריך לעשות משהו", כבר מאוחר מדי. בשורה התחתונה – אף שבארה"ב הנושא עדיין מצוי במחלוקת עמוקה, בעיניי, מה שעשינו בשנים הללו היה מוצדק לחלוטין והגיבוי. עם זאת, אני חושב שהתגובה שלנו לא היתה מקיפה כפי שהיה נדרש מאיתנו.

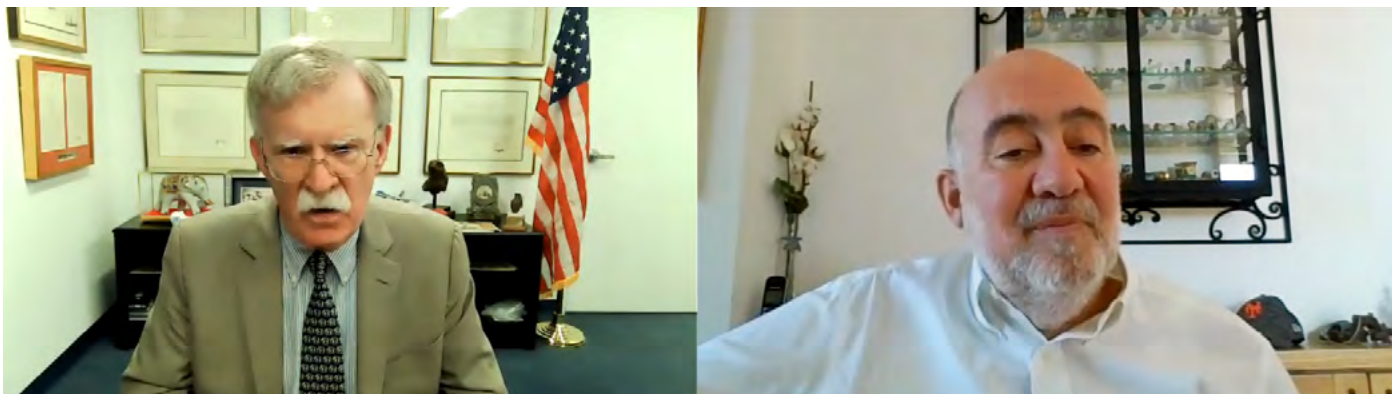
פרושאור: במבט לאחור על עשרים השנים הללו, אחרי כל מה שקרה בעיראק ובמיוחד באפגניסטאן בחודש שעבר, עד כמה אתה רואה בשינוי משטר (regime change) מדיניות רלוונטית?

בולטון: כדי להתמודד עם התנהגות סוררת מצד מדינה מסוימת, עומדות בפניך שתי אפשרויות: לנקוט צעדים כדי לשנות את התנהגותה, בתקווה שהשינוי יהיה קבוע; או להחליף את המשטר – יש לקוות שגם כן באופן קבוע – מה שיוביל בתורו לשינויים בהתנהגות.

אבל מסיבה כלשהי, אנחנו ממשיכים להיות מופתעים כאשר משטרים אוטוריטריים – שמשקרים, בוגדים, גונבים ומנסים להסוות הפרות של הסכמים שעליהם חתמו, כבר קרוב למאה שנה – אינם נוהגים כפי שאנחנו מצפים ומקווים. אנחנו מנסים לסגור עסקאות עם מדינות טרור כמו איראן וצפון קוריאה, ועם ארגונים כמו חמאס או חיבאללה ולאחרונה עם הטליבאן, כאילו הם באמת יעמדו בהן. אותו דבר לגבי סין ורוסיה, לצורך העניין.

הגמוניה אמריקאית בסכנה

פרושאור: חרף העובדה שאיש אינו אומר זאת באופן רשמי, במיוחד אחרי הנסיגה מאפגניסטאן ברור שארה"ב כמעט השלימה את התנתקותה

השגרירים פרשור (מימין) ובלוטין (צילום מסך)

לאורך כל ספקטרום היחסים שלנו עם בייג'ינג. אבל בסופו של דבר, אף שלא הנבנו כראוי לעלייתה של סין, אני לא חושב שזה קרה בגלל שהיינו עסוקים בטרור.

פרשור: נראה כי ממשל ביידן דוגל בינתיים באותה מדיניות ביחס לסין כמו קודמו. למעשה, זאת אחת הסוגיות הבולדות בפוליטיקה האמריקאית כיום שזוכה לתמיכתן של שתי המפלגות. אתה מסכים?

בלוטין: אני לא מאמין שלטראמפ הייתה אי פעם מדיניות סדורה בנוגע לסין; מה שבאמת הניע את היחסים שלו עם בייג'ינג לאורך כל הדרך היה הרצון שלו לחתום על "עסקת הסחר הגדולה בהיסטוריה". כמובן שלא היה סיכוי לכך, אך באותה תקופה שי ג'ינפינג היה חבר שלו כמו שקים ג'ונג-און ו-וולדימיר פוטין היו. טראמפ שינה את עמדתו רק לאחר פרוץ

והצטברו - שאם נפתח בפניה, היא תפתח בפנינו. זה התחיל מקידום היחסים עם בייג'ינג עוד בתקופת נשיאותו של ריצ'רד ניקסון בתחילת שנות השבעים, ולאחר מכן הגיעו הרפורמות הכלכליות של דנג שיאופינג באמצע שנות השמונים. אירועים אלה גרמו לנו לאמץ שתי תיאוריות אופטימיות:

התיאוריה הראשונה גרסה כי הידוק המגעים הכלכליים עם סין יגרום לה לאמץ נורמות בינלאומיות כדי ליהנות מהיתרונות של הסחר הבינלאומי. לפי קו המחשבה הזה, סין בסופו של דבר תהיה מאוד דומה ליפן או לדרום קוריאה, או אולי אפילו לצרפת ולגרמניה.

ברור לכולם כיום שזה לא קרה: אף שהסינים הצטרפו לארגון הסחר העולמי (WTO) בשנת 2000, הם ממשיכים לגנוב קניין רוחני ולהפלות זרים לרעה. זהו קפיטליזם מדיני לכל דבר - אפילו חברות מסחריות כמו Huawei ו-ZTE הן חלק ממנגנון המודיעין הסיני. אז במקום להתאים את

הממורז התיכון, היכן שהחלה במלחמתה הגלובלית נגד הטרור בעקבות פיגועי 11 בספטמבר. הממשלים האחרונים עסקו בעיקר ברוסיה, בסין, באיומי סייבר ובאתגרים אחרים. אם כן, מהו לדעתך האיום העיקרי על ביטחון ארה"ב ועל השלום בעולם כיום, ובאיזה מקום נמצא הטרור בדירוג הזה?

בלוטין: התשובה לשאלה הזאת נוגעת לשתי רמות איומים: הראשונה - איומים אסטרטגיים רחבי היקף, והשנייה - איומים טקטיים המהווים סכנה מוחשית ומיידית, אם כי בהיקף קטן יותר. ברמה האסטרטגית, האיומים העיקריים [על ארה"ב] עדיין מגיעים מסין ובמידה פחותה מרוסיה. אבל האיומים הטקטיים של תפוצת נשק להשמדה המונית וטרור עדיין קיימים. די ברור שהנסיגה של ארה"ב ובעלות הברית שלה מאפגניסטאן והשתלטות הטליבאן עליה, תביא בסבירות גבוהה לכך שנראה בקרוב את אל-קאעדה, דאעש וארגוני טרור שעדיין איננו מכירים מתמקמים שם מחדש ומחדשים את מאמציהם לפגוע במערב.

פרשור: אתה מסכים שביידן ממשיך את המדיניות של קודמו ביחס לסין? בלוטין: אני לא מאמין שלטראמפ הייתה אי פעם מדיניות סדורה בנוגע לסין

המגפה, כשאנשים התחילו להבין שהסינים לא היו שקופים או כנים בנוגע למקורו של נגיף הקורונה. סקרי דעת קהל הצביעו על שינוי עמדה זה לא רק בארה"ב, אלא גם ביפן, אוסטרליה, אירופה, ולמעשה בכל רחבי העולם. בסופו של דבר טראמפ עלה על הגל של שינוי בדעת הקהל, אבל זה לא עזר לו בבחירות 2020. ולמרות הכל, אני מאמין שאם שי ג'ינפינג היה מתקשר אליו למחרת ואומר, "בוא נדבר שוב על עסקת הסחר", טראמפ היה קופץ על המציאה בלי להסס.

גישתו של ממשל ביידן עד כה משקפת את העובדה שדעת הקהל האמריקאית לגבי סין השתנתה באופן דרמטי. האם הנשיא יוכל לתרגם את התחושה הזו למדיניות יעילה? נצטרך לגלות. ביידן ורבים מאנשיו שירתו שמונה שנים בממשל אובמה, שגישת ברירת המחדל שלו הייתה שהכל

עצמה לנורמות הבינלאומיות, סין מצליחה לנצל אותן לרעה כדי להפיק מהן יתרונות גיאופוליטיים. התיאוריה האופטימית השנייה הניחה כי סין תהפוך לדמוקרטיה יותר ככל שרמת החיים בה תעלה. לפי תיאוריה זו, בחירות שיערכו בכפר נידח כלשהו יתפשטו גם לכפרים סמוכים, מה שיוביל לבחירות ברמה הפרובינציאלית, ומשם לבחירות ברמה הלאומית; תוך זמן קצר, סין תתחיל להידמות ליתר "הנמרים האסיאתיים" שהנהיגו דמוקרטיזציה במקביל להתפתחות כלכלית. גם התיאוריה הזו כשלה - נשיא סין שי ג'ינפינג הוא כיום המנהיג החזק ביותר מאז מאו דזה-דונג, והאירועים האחרונים בהונג קונג ממחישים את עמדתו בנוגע לדמוקרטיה.

הגיע הזמן להודות שאנחנו נעים בכיוון הלא נכון כבר עשרים שנה לפחות, ועלינו לעדכן את התפיסה שלנו בניסיון להתמודד עם ההשלכות

פרשור: כיוון שדנו באפגניסטאן מוקדם יותר, אני רוצה לעבור לרמה האסטרטגית ולשאל אותך על סין, שנחשבת כיום ליריבה העיקרית של ארה"ב במספר זירות. גם ישראל מוצאת את עצמה לכודה באופן גובר בין וושינגטון לבייג'ינג.

כששירתי בבירה האמריקאית בתחילת שנות האלפיים, אני זוכר אותך, יחד עם עוד כמה אנשים, מתריע מפני האיום הסיני המתעצם. במבט לאחור, האם לדעתך העיסוק של המערב במלחמה בטרור בעשור הראשון של המאה הזאת מנע ממנו להיערך כראוי לעלייתה של סין?

בלוטין: ובכן, כמעצמת העל העולמית, ארה"ב חייבת להיות מסוגלת להתמודד עם מגוון איומים. אם איננו יכולים ללכת, ללעוס מסטיק ולומר את האל"ף-ב"ת ב-זמנית, אנחנו בבעיה (צוחק). אני חושב שהסיבה העיקרית שפספסנו את האיום הגובר מסין לא היתה חוסר תשומת לב, אלא כי האמנו - על אף הראיות שהלכו

פרופסורים בבתי ספר למשפטים שאין להם שמץ של מושג מה קורה בעולם האמיתי. הם אומרים לך שזאת חובה מוסרית ואם אינך מסכים, הרי שהמדינה שלך היא בעצם מדינה מנוודה (pariah state).

אם ארה"ב, או כל מדינה אחרת, תקבל על עצמה התחייבויות ברורות מתוך הסכמה מודעת, זו תהיה החלטה שהיא קיבלה כמדינה ריבונית. אבל אני חושב שזה לא מתקבל על הדעת שהדבר ייכפה עליהן על ידי האקדמיה.

פרושאור: אי אפשר להתעלם גם מעלייתם של גופים משפטיים בינלאומיים, כמו בית הדין הפלילי הבינלאומי (ICC) בהאג שרודף את ישראל – וגם את ארה"ב – בשנים האחרונות.

בולטון: ה-ICC הוא דוגמה טובה לקטגוריה חדשה של ארגונים שהקימו גופים משפטיים, שלגביהם יש האומרים כי הם קובעים חוקים משלהם. למרבה המזל, עד כה, רק מדינות בודדות במערב הסכימו לקבל את המצב הזה.

פרושאור: התחושה שבבית הדין בהאג מחפשים את המקרים ש"מתחת לפנס".

בולטון: בדיוק. דמוקרטיה כמו ארה"ב וישראל יודעות להעניש אנשים שסרחו,

ואיננו זקוקים למישהו שיושב בהאג ויפקפק בהחלטותינו

זכותן לעשות זאת, אך לעולם לא הייתי מסכים לאמץ חוק שלא השתתפת בניסוחו. זאת הגישה האמריקאית המקובלת לפיה "אין מיסוי ללא ייצוג" (no taxation without representation).

פרושאור: בישראל העריכו מאוד את התמיכה של ממשל טראמפ בעמדה הישראלית נגד ה-ICC ואת הסנקציות שהטיל על התובעת הראשית לשעבר, פאטו בנסודה. בהתחשב בכיוון החקירה הנוכחי של בית הדין, האם היית מייעץ לישראל לשתף עמו פעולה או לצאת נגדו ישירות?

בולטון: בעיניי, ההיבט הבעייתי ביותר בפעילותו של בית הדין הוא היומרה שלו להחיל סמכויות שיפוט על אזרחיהן של מדינות, מבלי לקבל את הסכמתן. ארה"ב וישראל אינן המדינות היחידות שאינן צד באמנת רומא – כך גם סין, הודו ורוסיה. עם זאת, בית הדין קובע כי יש לו סמכות לשפוט את פעולותיהן בנסיבות רבות ושונות. לדעתי, זה לחלוטין לא מקובל.

מה שעשה ה-ICC במקרה של אפגניסטן או עזה, ואני בטוח שגם במקרים אחרים, הוא להתמקד בחקירת מדינות דמוקרטיות שאינן חברות בו. מדוע? כי אנחנו חברות פתוחות. קל לפרסם מידע אחרי שנעשו טעויות, וכמו כל בני אנוש – אנו טועים.

[הסכם הגרעין האיראני, שממשל טראמפ עזב במאי 2018]. לעומתו, אני ורבים אחרים רואים בכך כבייה לדורות, מכיוון שאי אפשר פשוט לחזור ל-2015. אם ניקח רק דוגמה אחת מתוך עשרות: נכון להיום, איראן כבר **העשירה אורניום-235** לרמות של כ-60% ופיתחה וניצלה טכנולוגיית צנטריפוגות הרבה מעבר למה שמותרת ה-CPOA. אין מחזירים את השד הזה לבקבוק? ברור שזה בלתי אפשרי. בכל מקרה, גם אם המטרה היא רק לחזור להסכם המקורי, צריך לפצות על כך איכשהו.

אנשי ממשל ביידן כל כך להוטים לחזור ל-CPOA שהם אומרים, "העובדה שהאיראנים החלו להעשיר ל-60% רק לאחר שטראמפ עזב את ההסכם – מוכיחה שהוא עבד". זה בבירור לא נכון: הם הם רק פרסמו את זה בפומבי אחרי 2018, מכיוון שלא היה להם עוד צורך להסתיר שום דבר. למעשה, קו זה מועיל לאיראנים, כי עכשיו כולם יודעים שיש להם את היכולת – וכפי שאמרתי קודם, אי אפשר לחזור לאחור.

בסדר עם סין. זו הייתה טעות ענקית. בינתיים נראה שהממשל החדש מתנהל טוב ממה שניתן היה לצפות, אבל אינני רוצה להסיק מסקנות בשלב כה מוקדם.

פרושאור: בוא נתייחס לאיום האסטרטגי השני שהזכרת: רוסיה. ביוני כינס הנשיא ביידן את השותפים האירופאים שלו בפסגת ה-G7 כדי שיוכל להציג חזית יציבה של בעלות הברית בפנישתו עם הנשיא פוטין כמה ימים לאחר מכן. למרות כל הדם הרע בעקבות עידן טראמפ **ומתקפות הסייבר האחרונות** שארה"ב מייחסת לרוסיה, נראה שווינגטון אינה יכולה לנתק את היחסים עם מוסקבה באופן מוחלט. גם לישראל יש פה אינטרס, מכיוון שרוסיה משחקת תפקיד חיוני בהסכם הגרעין עם איראן – מוסקבה אותה היא מוכנה לנהל משא ומתן על קליטת מוטות דלק גרעיני משומשים מאיראן. כיצד לדעתך יכול הממשל החדש לבנות מערכת יחסים חיובית עם הקרמלין, אם בכלל?

בולטון: אני פסימי מאוד לגבי הסיכויים לשיתוף פעולה עם רוסיה, מכיוון שפוטין לא עשה דבר כדי לשפר את היחסים עמנו. כבר הזכרת את מתקפות הסייבר בארה"ב, באירופה, וכנראה גם במקומות אחרים, ולזה צריך להוסיף את הפעולות שרוסיה נקטה לערער היציבות בסוריה, בלוב, במצרים ובמקומות אחרים במזרח התיכון – ולמעשה, בכל רחבי העולם.

בשורה התחתונה, אף שאני מאמין שכדאי למצוא דרכים לשתף פעולה עם מוסקבה, קשה מאוד לאתר כאלה בשלב זה.

חזרה למולטילטרליות?

פרושאור: ממשל טראמפ ספג ביקורת על כך שגרם לניכור בין בעלות הברית ותיקות ונסוג מהסכמים ואמנות בינלאומיים. ביידן עבד קשה כדי לשנות כיוון ולבנות מחדש את שיתוף הפעולה עם אירופה. בתום פסגת ה-G7 הוא אף **הכריז** כי "ארה"ב חזרה". האם וושינגטון אכן אימצה מחדש גישה רב-צדדית (מולטילטרלית) ביחסי החוץ שלה?

בולטון: עד סוף אוגוסט, הייתי אומר שכן. אך בהתחשב באופן החד-צדדי שבו הנשיא ביידן החליט לעזוב את אפגניסטן, מבלי להתייעץ או ליידיע כראוי את בעלות הברית שלנו שם, אני חושב שאירופה שוב תהסס בעתיד לשתף פעולה עם ארה"ב, וכך גם ידידות אחרות שלנו. ארמין לאשט, יורשה של אנגלה מרקל במפלגת ה-CDU בגרמניה, **כנה** את הנסיגה של אמריקה "החרפה הגדולה ביותר של נאט"ו מאז הקמתה", לא פחות מכך.

עם זאת, ישנו עדיין תחום מרכזי אחד שבו ממשל ביידן צפוי לנקוט בגישה רב-צדדית, וזה הלהט הכמעט דתי שלו לחזור ל-CPOA

יכולות מדינות ערב אחרות לעשות כדי לעצור את איראן, אם הן חוששות שלא יזכו לתמיכה מוויינגטון?

בולטון: זה בהחלט הרגע שבו ישראל יכולה לנצל את אי הוודאות בנוגע לארה"ב כדי להתקרב עוד יותר למדינות ערב. עבור מדינות כמו ערב הסעודית והאמירויות, החלופה היחידה ליחסים עם ארה"ב היא יחסים קרובים יותר עם סין או רוסיה. אבל המשמעות בסופו של דבר היא להסכים להפוך למדינת חסות, במיוחד במקרה הסיני. זה יעלה להן ביוקר.

לדעתי, מדינות ערב ממש אינן מעוניינות בקשרים הדוקים יותר עם מוסקבה או בייג'ינג – הן היו רוצות יחסים טובים יותר עם וויינגטון. אבל בהקשר האיראני, הן יודעות שישראל נחושה ונכונה לעשות את מה שצריך, גם אם ארה"ב איננה מוכנה. אני חושב שעובדה זו יכולה לשנות את התמונה.

פרושאור: מדינות המפרץ בוודאי אינן רוצות לכבול עצמן לאינטרסים הסיניים, ולוויינגטון בהחלט יש אינטרס להעניק להן תמריצים להימנע מכך.

בולטון: נכון. חשוב גם לזכור שלא משנה מה ממשל בידן יעשה, בקונגרס ברור לכולם כי צריך להמשיך ולוודא שישראל תוכל להגן על עצמה ושאריראן לא תוכל לאיים עליה. המפלגה הרפובליקאית תומכת בכך כמעט פה אחד, למעט אחד או שניים יוצאים מהכלל. גם בתוך המפלגה הדמוקרטית ישנו מיעוט משמעותי – גם אם הוא דומם וקצת מאוים כרגע – התומך בגישה הזו. חשוב שכולם יזכרו גם את זה.

פרושאור: זה מוביל אותנו לשאלה האחרונה שלי, שעוסקת בפוליטיקה האמריקאית: מי יהיה לדעתך המועמד הרפובליקני בבחירות לנשיאות ב-2024 – ומה הסיכויים שזה יהיה טראמפ?

בולטון: קשה לומר. אישית, אינני מאמין שטראמפ ירוץ ב-2024, ואני סבור שעמוק בלבו הוא יודע שהוא הפסיד ב-2020. יש לו את הנרטיב הזה על הבחירות ש"נגנבו" ממנו, אבל אי אפשר להשתמש בקלף הזה פעמיים. אני חושב שהוא ירצה להיות "ממליך המלכים", אבל ב-2024 תהיה תחרות פתוחה במפלגה הרפובליקאית.

במקביל, רבים מאמינים שביידן לא ירוץ שוב לנשיאות, כך שהכל עשוי להיות פתוח גם מבחינת המועמדים הדמוקרטים. בסופו של דבר עשוי להתפתח קמפיין נשיאותי מאוד ארוך, כשלפניו עוד נכונה לנו תחרות קשה על השליטה בקונגרס ב-2022.

פרושאור: ג'ון, מאוד שמחתי לדבר איתך שוב. תודה רבה לך על זמנך.

בולטון: אכן, היה תענוג. תודה.

State Department photo (US government work)

משלחות ארה"ב ואיראן ליישום הסכם הגרעין, מאי 2016. בולטון: "אם בידן יחיה מחדש את ההסכם, יגיע תור ישראל לפעול"

אני מאמין שמדינות ערביות ומוסלמיות נוספות יכירו בקרוב בישראל. העובדה שבחריין ואיחוד האמירויות מגבירות את שיתוף הפעולה הכלכלי עם ישראל תועיל מאוד לכל הצדדים המעורבים, ומנקודת המבט של ערב הסעודית, כוויית, או אפילו קטאר או עומאן, נשאלת השאלה – למה לאפשר רק לשתי השכנות שלך ליהנות מפירות ההסכמים הללו?

אבל אם בידן יחיה מחדש את ה-JCPOA, בסופו של דבר יהיה זה תורה של ישראל לפעול. והשאלה המעניינת תהיה: עם אילו מדינות ערב תוכל ישראל לשותף פעולה כדי להבטיח שהאיראנים לא יתקדמו עוד יותר בתוכנית הגרעין שלהם?

פרושאור: אם בידן יחזור להסכם הגרעין, עם איזה גורמים באזור יכולה ישראל לשתף פעולה נגד איראן? בולטון: מדינות ערב יודעות שישראל נחושה לעשות מה שצריך נגד טהראן. זה יכול לשנות את התמונה

פרושאור: אני חושב שהאיום האיראני הביא לחשיפתם הפומבית של היחסים בין ישראל למדינות ערב, שהיו פעם חשאיים. ככל שאיראן מתקרבת לנשק הגרעיני, הן מבינות את הצורך בגיבוש חזית מאוחדת נגד טהראן, ו"הסכמי אברהם" שממשל טראמפ קידם בהחלט נבעו, בין היתר, מההתפתחויות האלה. אבל מה

פרושאור: במילים אחרות, "אפקט פנס הרחוב" – מחפשים אחר המקרים הקלים ביותר לחקור ולתבוע.

בולטון: בדיוק. ההבדל הוא שאם אזרחים שלנו יעשו טעויות ויפרו את החוקים שלנו, אנחנו נעניש אותם. זה מה שעושים בדמוקרטיה, ואנחנו לא צריכים מישור בהאג שיפקפק בהחלטותינו. דעתי, עוד מלפני אמנת רומא, הייתה שמדינות ארה"ב צריכה להיות "אין הכרה, אין לגיטימציה, אין שיתוף פעולה". נכון שמבחינת ישראל זו סוגיה מורכבת יותר ויש אנשים שיגידו: "אנחנו מדינה קטנה, איזו ברירה יש לנו?" אבל כל פירור של לגיטימציה שניתן ל-ICC הוא טעות. אני מאמין שאם נמשיך לדגול בעקרונות שלנו, זה רק עניין של זמן עד שבית הדין יהפוך לנחלת העבר.

פרושאור: אנו בישראל מתוסכלים באותה מידה גם מהרדיפה מצד ארגונים בינלאומיים רבים אחרים, כמו המועצה לזכויות אדם של האו"ם, שאפילו לא טורחת להסתיר את ההטייה האנטי-ישראלית שלה.

בולטון: שנינו שירתנו באו"ם ואנחנו יודעים מה עובד בארגון ומה לא. אותן הסוכנויות שמתמקדות בתחום עבודתן ונמנעות מפוליטיקה מספקות שירותים בעלי ערך רב לעולם. הבעיה במערכת האו"ם הם הגופים שמקבלים ההחלטות פוליטיות – מועצת הביטחון, העצרת הכללית, מועצת זכויות האדם – שבהם נאבקים על סוגיות של עוצמה פוליטית כאילו מדובר בסוגיות משפטיות, אף שהן אינן כאלה.

הקמת חזית נגד איראן

פרושאור: אם הנשיא בידן באמת יצטרף שוב ל-JCPOA, כיצד תוכל ישראל לעבוד בשיתוף פעולה עם גורמים אחרים באזור נגד איראן?

בולטון: ראשית, חרף ההתפתחויות האחרונות,

הנסיגה מאפגניסטאן מסמלת את קץ עידן הפקס-אמריקנה

ארה"ב עוזבת את המדינה אחרי עשרים שנה מבלי שהיא יכולה להצביע על הישג משמעותי אחד. הנסיגה צפויה לחזק יריבות מקומיות, בעיקר איראן, ולגרום לבעלות בריתה של ארה"ב לשקול מחדש את עומק מחויבותה כלפיהן. נקודת האור היחידה היא שהנסיגה סותמת את הגולל על היומרה המערבית לצאת למיזמי "בניית אומה" שנידונים מראש לכישלון | [רון פרושאור](#)

U.S. Marine Corps photo by Staff Sgt. Victor Mancilla, U.S. Central Command Public Affairs, [VIDS](#) (public domain)¹

חיילים מסייעים לילד אפגני במהלך הפינוי בשדה התעופה בקאבול, ב-20 באוגוסט 2021. ארה"ב הרימה ידיים באפגניסטאן

מול גרמניה הנאצית. להבדיל, הנסיגה האמריקאית תיזכר יותר כמנוסה. המשא ומתן המביש עם הטליבאן על הארכת הדדליין להוצאת הכוחות המערביים מהמדינה, והאולטימטום שהציב ארגון טרור למעצמה החזקה בתבל, מעיד על חולשת האמריקאים ועל כרסום ההרתעה שלהם באזור.

הסינים, הרוסים והאיראנים צופים בארה"ב מלקקת את פצעיה - וכבר מחפשים דרכים לאתגר אותה

הסינים, הרוסים והאיראנים צופים בארה"ב שבה הביתה ומלקקת את פצעיה, וכבר מחפשים דרכים לאתגר אותה. מבין השלוש, בטווח הקצר נראה שהמרוויחה העיקרית היא

11 בספטמבר 2001, היא חשבה שתוכל לייבא למזרח התיכון את המודל שהצליח לשקם את גרמניה ויפן מהריסות מלחמת העולם השנייה. אך בתום עשרים שנות "בניית אומה" (nation building) בעיראק ובאפגניסטאן, התמונות מקאבול מעידות שארה"ב הרימה ידיים. נדון אפוא בכמה מההשלכות של התפתחויות אלה על המזרח התיכון ועל הסדר העולמי בכלל.

איראן: המרוויחה העיקרית

כל "השכונה" עוקבת באדיקות אחר הנסיגה באפגניסטאן - והמראות אינם מלבבים עבור האמריקאים ותומכיהם. אין ספק שארה"ב איבדה מזמן את הרצון להישאר במדינה ושהיתה יוצאת ממנה במוקדם או במאוחר. אך גם נסיגות צריך לדעת כיצד להוציא לפועל: הבריטים הפכו את המפלה בדנקירק ב-1940 למסע חילוץ הירואי, שהרים את המוראל בצבא ובציבור בתקופה שבה ניצבה לבדה

"כמו עוגה נהדרת, גם אימפריה אדירה קל יותר לפורר מהקצוות" [בנ'מין פרנקלין](#), 1773

בחיבורו הסאטירי "הדרכים שבהן אימפריה גדולה עלולה להצטמצם לכדי אחת קטנה" עסק פרנקלין באימפריה הבריטית, שביקשה למנוע מהקולוניות שלה בצפון אמריקה לצאת לעצמאות - מה שאכן קרה כעבור שלוש שנים. קרוב ל-250 שנה אחר כך, אפשר למצוא בדברים מאז הד למצבה של ארה"ב לאחר הנסיגה שלה מאפגניסטאן באוגוסט 2021.

איש אינו ממנהר אמנם לקבוע שהסכנות הטרגיות משדה התעופה הבינלאומי בקאבול מבושרות את סופה של האימפריה האמריקאית, אבל הן, לכל הפחות, תמונת סיום הולמת וצורמת לעידן הפקס-אמריקנה. בסיום מלחמת העולם השנייה יצאה ארה"ב למסע בן 75 שנה להפצת האידיאולוגיה הדמוקרטית-ליברלית-קפיטליסטית שלה ברחבי העולם. אחרי פינועי

ללא גיבוי אמריקאי יציב, איש לא יפתע אם בחודשים הקרובים יצוצו דיווחים על מגעים בין סעודיה ומדינות המפרץ לאיראן, שתהפוך לגורם החזק באזור

– שלא לומר תהום – בחזית המאוחדת-לכאורה של המערב, אותה ניסה ממשל ביידן להציג לאחר החלפתו של טראמפ. בעלות בריתה של וושינגטון באפגניסטן נותרו המומות מההחלטה החד-צדדית שלה לסגת, מבלי להודיע להן או להתייעץ עמן. הטעם מר במיוחד כיוון שביידן אמור היה להיות האנטיזה לטראמפ וגישת "אמריקה ראשונה" שלו. הנשיא [הכריז](#) בתום ועידת ה-G7 בבריטניה ביוני ש"ארה"ב חזרה" ("America is back"), אך לא זו הדרך לשקם את שיתוף הפעולה עם אירופה.

האירופאים קיבלו שתי תזכורות כואבות מהאירועים האחרונים: הראשונה היא לעובדה שחרף הרטוריקה, ממשל ביידן אינו באמת "סופר אותם"; השנייה היא לחולשה הדיפלומטית, הצבאית והפוליטית של אירופה, שבאה לידי ביטוי בחוסר האונים שלה מול הצעדים של וושינגטון. הנזק שנגרם לאמון של האירופאים בביידן הוא קשה ועמוק, והממשל יצטרך להשקיע מאמץ רב כדי לשקם את היחסים עמם.

לבסוף, בעלת ברית נוספת של ארה"ב שעלולה להיפגע משמעותית מהנסיגה מאפגניסטן היא הודו. השתלטות הטליבאן על המדינה תעניק לפקיסטן, שכנתה ויריבתה של הודו והפטרונית של הארגון האסלאמיסטי, יתרון גיאואסטרטגי נוסף עליה. אחרי שעשתה בשנים האחרונות מאמצים ניכרים להתקרב לווישינגטון, גם דלהי מגלה כעת כי היא איננה בעלת ברית מהימנה.

סוף עידן "בניית אומות"

לאחר מלחמת העולם השנייה הציבה ארה"ב כוחות כיבוש במערב גרמניה ובין וב-1950 גם בדרום קוריאה. חלקם נמצאים שם עד היום. וושינגטון הצליחה אז, באמצעות תוכניות שיקום נרחבות ונדיבות, לקחת מדינות שנהרסו במלחמה ולהפוך אותן לפרו-מערביות ודמוקרטיות (אף שלדרום קוריאה לקח כ-40 שנה, רובן כמדינה דיקטטורית, לפני שהתייצב בה ממשל דמוקרטי-ליברלי).

אחרי פיגועי 11 בספטמבר 2001

Official White House Photo by Adam Schultz (US Government work)

עדות לכך אפשר אולי למצוא בעיכוב בשיחות וינה בחודשים האחרונים.

איתות לחברות וליריבות

המעצמות היריבות, רוסיה וסין, לא הזילו אף הן דמעה למראה הנסיגה האמריקאית. הפגיעה באמינות ובמהימנות של ארה"ב היא קשה, ומדינות שנשמכו עליה עשויות להיות פתוחות יותר להידוק הקשרים עם רוסיה או סין כעת. לאחר הנסיגה, ארה"ב מאבדת בסיס אסטרטגי הסמוך לשתייה ועמו חלק מיכולתה לעקוב אחר פעילותן. התנתקותה מהמזרח התיכון תאפשר גם לרוסיה לפעול ביתר חופשיות בסוריה, ולסין להעמיק את השקעותיה באזור – הן באפגניסטן והן במקומות אחרים.

מצד שני, צריך גם לזכור שהנוכחות של האמריקאים באפגניסטן שירתה את מוסקבה וביינ'נג. ארה"ב ששקועה באפגניסטן, שאלפי חיילים שלה על הקרקע ואלפים נוספים מסייעים להם מרחוק, שזורקת מיליארדי דולרים מדי חודש עבור מטרה חסרת תכלית – היא מעצמה שפנויה פחות להתעסק ביריבות הגדולות שלה.

יריבותיה של ארה"ב מתמוגגות גם מהסדק

האמון של האירופאים בביידן ניזוק באופן קשה, והממשל יצטרך להשקיע מאמץ רב כדי לשקם את היחסים עמם

ביו ביידן ועמנואל מקרון בוועידת ה-G7 ביוני 2021. הבטחת הנשיא ש"אמריקה חזרה" נותרה חלולה אחרי אירועי הנסיגה

טהראן. הקשרים בין שלטון הטליבאן למשטר אייתולות – חרף הפער הסוני/שיעי – צפויים להפוך את איראן לשחקן אזורי משמעותי יותר, שגם אחרים חפצים ביקרו.

בטווח הבינוני, היעד האיראני המרכזי הוא להביא ליציאת הכוחות האמריקאיים מעיראק – צעד שטהראן הכריזה עליו אחרי חיסולו בבגדאד של מפקד משמרות המהפכה, קאסם סולימאני, בידי ממשל טראמפ בינואר 2020. אין ספק שהנסיגה מאפגניסטן היא זריקת עידוד משמעותית עבור המיליצות הפרו-איראניות בעיראק, וניתן להעריך שהן יגבירו את ההתקפות שלהן – בעיקר באמצעות ירי רקטות ותקיפות מל"טים – על הבסיסים בהם שוהים האמריקאים. גם הנוכחות הזעירה של ארה"ב בסוריה נמצאת על הכוונת ויש יותר מסיכוי מסביר שגם היא תגיע לסופה בעתיד הלא רחוק. בשורה התחתונה, יציאה של הכוחות האמריקאיים מעיראק ומסוריה יהיה ניצחון אדיר עבור האיראנים, שיוכלו להשלים את הרצף הטריטוריאלי ב"סהר השיעי" (איראן-עיראק-סוריה-לבנון) בלי ארה"ב שמפריעה בדרך.

לכך תתרום ההיחלשות הבלתי נמנעת של הציר האנטי-איראני שוושינגטון ניסתה להקים בשנים האחרונות. איש לא יפתע אם בחודשים הקרובים יצוצו דיווחים על מגעים בין סעודיה ומדינות המפרץ לאיראן, שכן ללא גיבוי אמריקאי יציב, הן ירגישו כי עליהן לעצב בעצמן את יחסיהן עם איראן, כגורם החזק באזור.

לבסוף, ייתכן שכחלק ממאמצים לסיים את ההתנתקות (disengagement) מהמזרח התיכון, האמריקאים יהיו כעת להוטים עוד יותר לחתום מחדש על הסכם הגרעין עם איראן (JCPOA) – ולאיראנים יהיה יותר מינוף מולם.

ישבו נציגי "הזרוע המדינית" של הארגון בדוחא שבקטאר חודשים ארוכים ל"משא ומתן" עם המערב על פרטי הנסיגה. כל ההבנות שהמערב "השיג" בתקופה הזו נמחקו, כמובן, ב-11 הימים שלקח לסליבאן להשתלט באופן מלא על המדינה. ההצגה בדוחא צריכה להבהיר למערב באופן סופי שאין כל ערך בהבחנה המלאכותית בין הזרוע ה"מדינית" ל"צבאית" של ארגון טרור – אותה הבחנה שהוא עושה, כבר שנים ארוכות, עם ארגונים נוספים, כמו חמאס וחזבאללה. היחס אליהם כארגונים הבנויים לפי המודל המערבי, עם הפרדה בין "רשויות", היא משאלת לב ללא אחיזה במציאות. עם זאת, במשך זמן רב היא אפשרה למדינות שונות להכריז רק על הזרוע ה"צבאית" שלהם כארגון טרור – ובכך להעניק לגיטימציה לזרוע ה"מדינית". באופן הזה יכלו מדינות אירופה, למשל, לשמור במשך שנים ארוכות על ערוצי הידברות עם הארגונים הללו.

מי שעדיין מאמין שמפקדי הטליבאן באפגניסטאן חיכו למוצא פיהם של נציגי "הזרוע המדינית" בדוחא כדי להשתלט על המדינה, או שהנציגים בקטאר לא היו מתואמים לחלוטין עם חבריהם בבית, בוחר להשלות את עצמו. יש לקוות שאפגניסטאן תגרום למערב להתפכח מתפיסה שגויה ומעוותת זו.

סיכום

הנסיגה של ארה"ב מאפגניסטאן (וזו שנכפתה בהתראה קצרה על בעלות בריתה) מבשרת רעות עבור המזרח התיכון. היא צפויה לחזק גורמים קיצוניים באזור, שייסקו ממנה כי עמידה איתנה מול מעצמה עולמית יכולה להביא בסופו של דבר לתוצאות. חזבאללה, חמאס וארגונים אסלאמיסטיים אחרים כבר מציגים את אירועי אוגוסט 2021 כניצחון ג'יהאדי על "הכוחות הקולוניאליים" ו"הכופרים", כלשונם.

אך מעבר לכך, הנסיגה מאפגניסטאן תחזק את התפיסה שארה"ב איבדה כל עניין להשפיע על המזרח התיכון, מה שצפוי לשנות את מאזן הכוחות באזור ולחזק את איראן על חשבון הציר הפרו-אמריקאי. מדינות כמו סעודיה, ירדן, איחוד האמירויות, בחריין וכמובן ישראל יצטרכו לחשב מסלול מחדש בנוגע למדיניות שלהן כלפי טהראן, והמשמעות הנגזרת מכך ליחסיהן עם המדינות האחרות באזור.

השגריר פרופ' רון פרושאור

הוא ראש מכון אבא אבן לדיפלומטיה בינלאומית במרכז הבינתחומי הרצליה, לשעבר שגריר ישראל באו"ם ובבריטניה ומנכ"ל משרד החוץ.

State Department photo by Ron Przysucha (US government work)

נציגי ארה"ב והטליבאן חותמים על הסכם השלום בדוחא, פברואר 2020. אשליית הנסיגה המסודרת קרסה

יש לקוות שאפגניסטאן תגרום למערב להתפכח מהתפיסה המעוותת לפיה לארגוני טרור יש "זרוע מדינית" ו"זרוע צבאית"

להדליק נורות אזהרה בקרב אלה בישראל ובקהילה הבינלאומית השוקדים על הקמת מדינה פלסטינית עתידית שתחיה בשלום ובביטחון לצד ישראל.

בסופו של יום, יש להניח שהמערב יחפש כעת להתקשר עם משטרים פרגמטיים, גם אוטוריטריים, כדי להגן על האינטרסים שלו, במקום לנסות ליצור מדינות דמוקרטיות בצלמו ובדמותו.

אין "זרוע מדינית" לטרור

ההשתלטות הזריזה של הטליבאן על אפגניסטאן מעידה על תכנון מדוקדק ומדויק שארך חודשים, אם לא שנים. אך חשוב להזכיר שבזמן שמפקדי הטליבאן המקומיים הכינו את הקרקע להשתלטות,

הגיעה הקואליציה הרחבה בראשות ארה"ב לאפגניסטאן במטרה להפיל את משטר הטליבאן ולצוד את ראשי ארגון אל-קאעדה. לאחר שהצליחה בשתי המשימות, ארה"ב התמקמה בקאבול וניסתה לייסד מדינת לאום מודרנית במקום שהוא הכל מלבד הדברים האלה – מדינה, לאום ומודרני. ב-2003 פלשה קואליציה נוספת (וקטנה הרבה יותר) בראשות ארה"ב לעיראק, מדינה בעלת רוב שיעי מובהק שנשלטה על ידי דיקטטורה צבאית בראשות המיעוט הסוני, במטרה לעשות את אותו הדבר. אחרי עשרים שנה, אלפי הרוגים ועשרות אלפי פצועים והוצאה של טריליוני דולרים, הפער בין ההשקעה לתמורה מעולם לא היה גדול יותר. במקום מדינות דמוקרטיות המזדהות עם המערב, אפגניסטאן בדרך [להפוך](#) למדינת הסמים (narco-state) הראשונה של אסיה ולחוף מבטחים עבור קבוצות טרור שונות, בעוד עיראק נשלטת הלכה למעשה על ידי טהראן. הסיבות לכישלון העמוק ב"בניית אומה" במזרח התיכון רבות, אולם אין ספק שהוא ייצרב בזיכרון המערב עוד שנים רבות קדימה. כתוצאה, קשה לראות כיצד ארה"ב – לא כל שכן מדינות קטנות יותר – תעלה על דעתה לנסות זאת שוב בעתיד הנראה לעין.

הדבר רלוונטי גם בהקשר הפלסטיני: קריאות השמחה על הנסיגה האמריקאית שהשמיעו [חמאס](#), וכמה גורמים ברשות הפלסטינית, מזכירים לנו שגם על הגבול שלנו פועלים אסלאמיסטים רדיקלים, שבינם לבין זכויות אדם אין דבר וחצי דבר. הקריאות צריכות

ⁱ The appearance of U.S. Department of Defense (DoD) visual information does not imply or constitute DoD endorsement.

פיגועי 9/11 היו קריאת השכמה, אך המערב ממשיך לישון

במשחק החתול והעכבר בין ארגוני טרור לשירותי הביטחון, די בפרצה אחת כדי לגרום לקורבנות ולנזק בהיקף עצום. ב-20 השנים שחלפו ממתקפת הטרור הקשה בהיסטוריה לא נעשה מספיק להבטיח שאירועים כאלה, או גרועים מהם, לא יקרו שוב | [בועז גנור](#)

U.S. Air Force photo by Staff Sgt. Stacy L. Pearsall, U.S. Army Flickr (CC-BY-2.0)

חיילים אמריקאים פורצים לבית בעיראק בחיפוש אחר חשודים, ב-2007. תפיסת הלוחמה בטרור של ארה"ב השתנתה דרמטית אחרי פיגועי 11 בספטמבר

אותם לפועל. היא למדה את הייחודיות של שיטת הפעולה הזאת והשכילה לפתח במשך השנים שיטות ואמצעים טכנולוגיים יחודיים להתמודד עמה. וכך, לאחר הפיגועים הקטלניים ב-11 בספטמבר, נוצר במערב ביקוש גובר לידע ולניסיון הישראלי, ופניות נוספות הגיעו מעוד ועוד מדינות שהחלו אף הן להתמודד עם תופעות דומות של טרור גלובאלי ולוקאלי.

האודיטוריום בסן פרנסיסקו באותו ערב היה מלא מפה לפה. הקהל צבא על החלונות, צמא להבין מה הניע את הטרוריסטים של ארגון אל-קאעדה להרוג את עצמם כדי לגרום למותם של אזרחים אמריקאים רבים. ואכן, הייחוד של פיגוע ההתאבדות טמון בכך שהטרוריסטים שמבצעים אותו יודעים כי הם חייבים למות על מנת להוציא אותו לפועל כמתוכנן. זו לא "סתם" משימה עם סיכון עצמי גבוה מאוד – זו משימת התאבדות המחייבת מוות ודאי של המבצעים.¹ המחבלים המתאבדים הם ה"פצצות החכמות" של ארגוני הטרור. הם משמשים

האמריקאי את הבעיה שישראל התמודדה איתה באותה עת – גל של פיגועי התאבדות במסגרת האינתיפאדה השנייה. הפיגועים גרמו למספר חסר תקדים של נפגעים בערי ישראל, ואיימו להביא לקריסה סופית ומוחלטת של התהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים. אני עדיין שומר במשרדי את ההזמנה להרצאה שלי בסן פרנסיסקו ב-11 בספטמבר 2001, בשעה 20:00, תחת הכותרת: "Stopping Suicide: Terrorism: Israel's Challenge".

ההרצאה אכן התקיימה במועדה, אולם הכותרת שלה כבר לא הייתה רלוונטית, שכן מאותו בוקר, פיגועי התאבדות כבר לא היו רק בעיה ייחודית למדינת ישראל אלא בעיה של העולם כולו, ובראש ובראשונה בעייתה של המעצמה החזקה בתבל – ארצות הברית של אמריקה. ישראל, שצברה שלא בטובתה ניסיון רב בהתמודדות עם פיגועי התאבדות, למדה את המניעים של מתכנני הפיגועים ואת הרציונל שמנחה את המחבלים המתאבדים שמוציאים

מעטים הימים בהם שומעים את משק כנפי ההיסטוריה, וכאשר יום שכזה כבר מתרחש ונחרת בדברי ימי העולם הוא בדרך כלל מסמן תפנית היסטורית, חיובית או שלילית: מה שהיה לא יהיה עוד.

כל מי שחי ועמד על דעתו ב-11 בספטמבר 2001 עדיין זוכר, לאחר עשרים שנה, היכן בדיוק היה ומה הוא עשה בעת שנודע לו על התרחשות פיגועי הטרור החמורים ביותר בהיסטוריה המודרנית. האחד היה בעבודה, האחר בילה עם משפחתו. אבל, כולם כאחד, בכל קצוות תבל, נצמדו למסך הטלוויזיה בעת שהבשורה המרה הגיעה לאוזניהם וגמעו בתדהמה משולבת בחרדה את מראות מטוסי הנוסעים המתרסקים אל תוך מגדלי התאומים בניו יורק וגורמים לקריסתם.

גם אני זוכר היכן הייתי באותו רגע מר: בסן פרנסיסקו, בשליחות משרד החוץ הישראלי. נשלחתי לארה"ב כדי להסביר לגורמי ביטחון אמריקאיים, לאנשי אקדמיה, לתקשורת ולציבור

והובילה להתייקרות הטיסות בגלל מיסים ואגרות חדשות שהוקצו למימון עלויות האבטחה המאמירות. כך, למשל, ארה"ב לבדה הוציאה בעשרים השנים שחלפו כמאה מיליארד דולר על אבטחת תעופה (התקציב השנתי של הרשות לבטיחות בתחבורה, TSA, שהוקמה לאחר הפיגועים, עומד כיום על כשבעה מיליארד וחצי דולר).² אם ניקח את המכפלות הנגזרות מתקציבים אלה בארה"ב ביחס להוצאות של שאר המדינות על אבטחת התעופה ובכלל על הוצאות אבטחה נגד טרור (כולל השקעות בפיתוחים טכנולוגיים, רכישת טכנולוגיה חדשה וגיוס, הכשרה והפעלת כוח אדם מיומן), הרי שההוצאה השנתית הגלובאלית על אבטחה נגד טרור מגיעה לסכומים אסטרונומיים.

3. השפעה על מדיניות הלוט"ר של ארה"ב
בראשית דרכו ביקש ממשל בוש הרפובליקאי לחדול ממדיניות ההתערבות של ממשל קלינטון הדמוקרטי, ולהתרכז בסוגיות של מדיניות פנים וכלכלה. עם זאת, הנטייה לבדלנות והסתגרות נעלמה אחרי פיגועי 11 בספטמבר, כשדעת הקהל נטתה בבירור לצורך לפעול כדי לנקום את הפיגועים ולהבטיח שהטרור לא יכה שוב בארה"ב.

הציבור האמריקאי העניק לנשיא בוש יד כמעט חופשית להגיב בעוצמה נגד ארגון אל-קאעדה ובעלי בריתו האפגנים. סדרי העדיפויות הביטחוניים של ארה"ב השתנו בהתאם, ומדיניות הלוט"ר שלה קיבלה במה מרכזית לנוכח התעצמות האיום המוכח של הטרור הגלובאלי, שהחל להתמקד ב"אויב הרחוק" – ארה"ב עצמה.

הפיגועים שביצעו אנשי אל-קאעדה חשפו את הבטן הרכה של התחבורה האווירית – אבטחת שדות התעופה והמטוסים

על רקע זה הכריז ממשל בוש מלחמה על הטרור הגלובאלי ופתח במערכה באפגניסטן, שמטרתה הייתה לקעקע את המאחזים של ארגון אל-קאעדה והטליבאן ממדינה זו ולהשיב להם כגמולם. לצד הפלישה לאפגניסטן, שזכתה לגיבוי מקיר לקיר בדעת הקהל האמריקאית ואף העולמית (לפחות בשנותיה הראשונות), ממשל בוש החליט לפתוח גם חזית נוספת ובמארכס 2003 פלש לעיראק תחת אצטלת "המערכה הגלובאלית נגד הטרור". המהלך היה (ועודנו) שנוי במחלוקת עמוקה בארה"ב ושותפתה העיקרית, בריטניה, והוביל לסכסוך עמוק עם בעלות ברית

עבור אסלאמיסטים ברחבי העולם, הפגיעה במגדלי התאומים וקריסתם סימלו את קעקוע תרבות המערב הדקדנטית

ארגוני הטרור, פעיליהם ותומכיהם ברחבי העולם התלהבו מהתמונות והסרטונים מרגעי ההתרסקות של מטוסי הנוסעים הישר אל תוך מגדלי מרכז הסחר העולמי בניו יורק ועל בניין הפנטגון בושינגטון – סמלים מובהקים של העוצמה והתרבות האמריקאיות. בעיני הטרוריסטים ותומכיהם, מבנים אלה סימלו את מצודות הצלבנים; הפגיעה הישירה במבנים איקוניים אלה, עד כדי קריסתם, סימלה את קעקוע תרבות המערב הדקדנטית, בעזרת הנחישות וההקרבה האלטרואיסטית של צעירים מוסלמים בני לאומים שונים, שהשכילו לחדור לארה"ב ולנעוץ חרב בלבה. גל האהדה ששטף המונים במדינות ערב ומדינות האסלאם יעיד על ההשפעה המיידית וארוכת הטווח שהיו לפיגועים אלה על מיליוני צעירים, ששנים אחר כך בחרו לחבור לארגוני הג'יהאד הגלובאלי – אל-קאעדה ולאחר מכן דאעש (המדינה האסלאמית) – להצטרף לשורותיהם כ"לוחמים זרים", או לבצע בשמם פיגועים באזור מגוריהם במדינות שונות. פיגועי 11 בספטמבר העלו את קרנו של אל-קאעדה וקנו לו מיליונים רבים של אוהדים ברחבי העולם המוסלמי. אלה, בתורם, הפיצו את תורת הג'יהאד הגלובאלי ברחבי העולם תוך ניצול לרעה של רשת האינטרנט, ובהמשך גם של הרשתות החברתיות. ארגוני טרור ג'יהאדיסטי-סלפי, שפעלו במדינות שונות, הכריזו על נאמנותם לאל-קאעדה ושינו את שמם לאל-קאעדה אזורי ("אל-קאעדה של המגרב", "אל-קאעדה של חצי האי ערב", "אל-קאעדה עיראק" ו"אל-קאעדה של סין"). לימים הולידה תופעה זו אף את ארגון הטרור דאעש, שצמח מתוך שורות אל-קאעדה של עיראק. דאעש קרא תיגר על אל-קאעדה ומנהיגיו ולמעשה תפס את מקומו בראש מחנה הג'יהאד הגלובאלי.

2. השפעה על התחבורה האווירית והתיירות העולמית – ההשפעה האסטרטגית הגלובאלית הראשונה והמיידית של פיגועי 11 בספטמבר הייתה על מגזר התיירות העולמי ובמיוחד על התחבורה האווירית. האירועים חשפו את הבטן הרכה של מגזרים אלה – אבטחת המטוסים ושדות התעופה. מיד לאחר הפיגועים השתנו נוהלי אבטחת שדות התעופה, בדיקת הנוסעים ואבטחת המטוסים לבלי היכר. הרגולציה החדשה הכבידה על הנוסעים

למעשה כפלטפורמה לשינוע מטעני חומר הנפץ מבסיס היציאה אל יעד הפיגוע. שיטת הפעולה הזאת מאפשרת להם לדייק במקום ובזמן הפיגוע כדי לגרום למרב הנזק והנפגעים. מסיבה זאת, פיגועי התאבדות הם הקטלניים ביותר בהשוואה לכל סוגי הפיגוע האחרים.

כך הצליחו ה"פצצות החכמות" של אל-קאעדה לקפח את חייהם של כ-3,000 איש בפיגועי 11 בספטמבר, אף שהשתמשו בשיטות פעולה פרימיטיביות ביותר. הם לא נזקקו לאמצעים טכנולוגיים מתוחכמים, ידע מיוחד, נשק מתקדם או כלי סייבר כדי להשיג את התוצאה הנוראית הזו; כל מה שעמד לרשותם הם סכינים, נחישות, אכזריות, מודיעין ועורמה. באמצעותם הם שינו את מהלך ההיסטוריה.

העולם מתפכח – ומתחיל ללמוד

את ההשלכות ההיסטוריות ארוכות הטווח של פיגועי 11 בספטמבר ניתן לסווג לארבע קטגוריות:

1. ההשלכות על תופעת הטרור הגלובאלי ברחבי העולם; 2. השפעתם על התחבורה האווירית והתיירות העולמית; 3. השפעה על מדיניות הלוחמה בטרור (לוט"ר) של ארה"ב אל מול ארגוני הטרור הגלובאלי, פטרונים ותומכיהם; 4-ו. השפעה על פעילות הלוט"ר של שאר מדינות העולם, בדגש על מדינות המערב (כולל פיתוח שיטות פעולה חדשות, רגולציה וטכנולוגיה).

1. השפעת הפיגועים על הטרור הגלובאלי
הטרור האיסלאמיסטי-ג'יהאדיסטי הגלובאלי לא החל בשנת 2001, אלא כעשור וקצת קודם כן, בתום המלחמה באפגניסטן ב-1989 ועם עזיבת הצבא הסובייטי ושאר הכוחות הזרים ועלית הטליבאן. אולם, שנת 2001 הייתה קו פרשת המים בדעת הקהל העולמית ביחס לפיגועי התאבדות. עד אז ספגו ארה"ב ומספר מדינות במערב נפגעים בפעולות כאלה, כמו בביירות ב-1983, בפיצוץ השגרירות האמריקאית בקניה וטנזניה ב-1998 ובפיצוץ המשחתת האמריקאית "קול" במפרץ עדן ב-2000. אירועים חמורים אלה התרחשו הרחק מאדמת המולדת האמריקאית, ובאופן כללי, העסיקו בעיקר את גורמי הביטחון והמומחים לטרור ופחות את הציבור הרחב.

לעומת זאת, מתקפת הטרור ב-11 בספטמבר היתה אירוע שונה לחלוטין: היא התרחשה באחד המרכזים הכלכליים והתרבותיים החשובים והגדולים של המעצמה החזקה בעולם; גרמה לנזק ולנפגעים בהיקף חסר תקדים; ושודרה בשידור חי לכל קצוות הגלובוס. העולם כולו נחשף לזוועות הטרור האסלאמיסטי, שהפך לאיום המידי והמוחשי ביותר על השלום והביטחון הבינלאומיים.

אחרי 11 בספטמבר הגיע הביקוש לניסיון, לידע ולטכנולוגיה של ישראל בתחום הלוט"ר לשיאים חסרי תקדים

כך, לדוגמה, הצליח ראש הרשות הפלסטינית יאסר ערפאת עד לאותה העת לאחוז במקל בשתי קצותיו, כאשר שידר לעולם מסרים כפולים: באנגלית הוא הציג את עצמו כלפי העולם המערבי כחותר לשלום וכחסר אונים אל מול הגל הגואה של האלימות הפלסטינית, ובאותה עת העביר מסרים בערבית לקהל היעד הפלסטיני שכללו עידוד והסתה לטרור. אולם לאחר 11 בספטמבר מצא עצמו ערפאת בחברת משוקצי העולם, יחד עם מנהיגי אל-קאעדה – בן לאדן, אימין אל-זואהירי וחבריהם. הפלסטינים איבדו באחת את האהדה לה זכו בבית הלבן, בקונגרס ובציבור האמריקאי. לעומת זאת, ראש הממשלה אריאל שרון זכה ליחס של בעל ברית מוערך, שיכול לתרום מניסיונו הרב לביטחון ארה"ב.

ואכן, הביקוש לניסיון, לידע ולטכנולוגיה של ישראל בתחום הלוט"ר הגיע באותן שנים לשיאים חסרי תקדים. הדבר בא לידי ביטוי בין השאר גם בעולם האקדמי. לאחר הפיגועים הקים ממשל בוש את המחלקה לביטחון המולדת (DHS). משימות המחלקה הוגדרו כמניעת טרור והגברת הביטחון בארה"ב, אבטחת גבולות המדינה, איכפת חוקי ההגירה, שמירה על מרחב הסייבר ויצירת חוסן מפני אסונות.³

בתוך ה-DHS הוקמה מחלקת טכנולוגיה ומדע, שייסדה במימון ממשלתי 12 "מרכזי מצוינות" אקדמיים ב-12 אוניברסיטאות אמריקאיות שונות (בחלק מהמכרזים הממשלתיים אוזכר המכון למדיניות נגד טרור במרכז הבינתחומי בהרצליה כמודל להקמת מרכזי מצוינות אלה). המרכזים האוניברסיטאיים בארה"ב עסקו במחקר אקדמי של תופעת הטרור ובהוראה של דורות צעירים של מקבלי החלטות ומומחים לטרור. עד מהרה הוקמו מכוני מחקר אקדמיים ומרכזי מצוינות שכאלה גם במדינות אחרות ברחבי העולם, ורבים מהמרכזים החדשים האלה ראו במכון למדיניות נגד טרור כאחד הגופים האקדמיים הוותיקים והמובילים בעולם. היוקרה של המכון, שנבנתה במידה רבה על הניסיון והידע שהצטבר בישראל בהתמודדות עם סוגים שונים של טרור, הפכה לאחר פיגועי 11 בספטמבר למודל בינלאומי מבוקש.

סיכום

עשרים שנה לאחר פיגועי הטרור החמורים בהיסטוריה האנושית, האם ניתן להעריך מה צופן העתיד? האם הטרור הגלובלי עומד לדעוך?

Photo: U.S. Department of Homeland Security/ Tara Parekh (public domain)

כלב גילוי חומרי נפץ בשדה התעופה של לוס אנג'לס, ב-2018. יותר ממאה מיליארד דולר על אבטחת שדות תעופה מאז 2001

עם הטרור. הסכמים נחתמו, בריתות צבאיות וביטחוניות הודקו וגופים בינלאומיים חדשים הוקמו על מנת להתמודד עם התופעה. פעילות בינלאומית משותפת זו אכן הובילה לסיכול ולמניעה של פיגועי טרור רבים ולהצלת חיי אדם. במקביל, הביא תהליך זה גם לפריחה בקשרים הבינלאומיים באקדמיה ובארגוני המגזר השלישי, כולל שיתופי פעולה בין ארגוני זכויות אדם, שמצאו את עצמם בחזית המערכה להגבלת הפרורגטיבות שניתנו לגורמי הבטחון במדינות שונות במסגרת מאבקם בטרור, אשר לעיתים שחקו או סיכנו ערכים ליבראליים וזכויות אזרח.

השלכות על ישראל

לצד ההשלכות הגלובליות של פיגועי 11 בספטמבר, היו להם גם השלכות ישירות ועקיפות על ישראל. כאמור, באותה העת הייתה ישראל מצויה בשיאו של גל פיגועי טרור רצחני במסגרת האינתיפאדה השנייה. מספר הקורבנות בפיגועי התאבדות שביצעו מחבלים פלסטינים חדשות לבקרים האמיר באופן חסר תקדים.

פעולות הלוט"ר של ישראל, שבוצעו בהיקפים נרחבים על מנת לבלום פיגועים אלה, כללו סיכולים ממוקדים, מעצרים מנהליים, מבצעים בשטחי הרשות הפלסטינית לצורך איתור ומעצר חשודים ועוד. הפעילות האינטנסיבית של ישראל הובילה גם לביקורת בינלאומית נוקבת, בין השאר מצד גורמים אמריקאיים. כל אלה השתנו ביום שלאחר פיגועי 11 בספטמבר: לפתע, מצאו עצמם הממשל האמריקאי ומקבלי החלטות רבים אחרים בעולם באותו צד של המתרס עם ישראל – הצד שנאלץ להיאבק בטרור ג'יהאדיסטי-פונדמנטליסטי, לוקאלי או גלובאלי.

חשובות כמו גרמניה, צרפת ותורכיה. למרבה הצער, המלחמה המתמשכת בעיראק והאלימות הקשה בין הפלגים השונים שלה היו קרקע פורייה להקצנה ואלימות נוספת, ולבסוף גם לעליית קרנו של דאעש (המדינה האסלאמית), שאנשיו ביצעו פיגועים מזעזעים במזרח התיכון ובאירופה.

4. השפעה על פעילות הלוט"ר הלוקאלית

הגלובאליות של מדינות שונות – פיגועי 11 בספטמבר היוו קריאת השקמה למדינות מערביות רבות, שנדהמו מהקלות שבה בוצעה מתקפת הטרור הקשה ביותר בהיסטוריה המודרנית, מהיקף הנזק וממספר הנפגעים שנגרמו בשטחה של מעצמת העל היחידה. הם גם המחישו את הסכנות האורבות להן עצמן מטרוריסטים פונדמנטליסטים. היה ברור למנהיגי מדינות המערב כי עליהם לערוך בדק בית במערכות הביטחון, האבטחה והמודיעין שלהם ולהיערך לגלי טרור גם בשטח ארצם.

תובנה אחרת שנגזרה מפיגועי 11 בספטמבר הייתה כי "רק רשת יכולה להביס רשת". במילים אחרות: אל מול רשת הטרור של הג'יהאד הגלובאלי, יש להקים רשת של מערכי שיתוף פעולה חסרי תקדים בין המדינות השונות הנאבקות בה. אלה יכללו שיתופי פעולה בתחומי המודיעין, הטכנולוגיה, ההכשרה והאימונים. בד בבד, היה צורך גם לגבש רגולציה גלובאלית שתמנע העברת והלבנת כספי טרור, תבטיח העברת מידע בזמן אמת על חשודים בפעילות טרור (כגון דיווח על אנשים שרוכשים כרטיסי טיסה ונוסעים בטיסות בינלאומיות), תמנע הסתה ברשתות החברתיות ועוד.

תובנות אלה הובילו לשיתופי פעולה מולטיטראליים וביטראליים בתחום ההתמודדות

באמצעות בכירים שנמלטו לשטחה עם הפלישה האמריקאית, עלולה לנצל ערוצים אלה על מנת להשפיע מדינית, צבאית וכלכלית על אפגניסטן ועל משטר הטליבאן. כל אלה אינם מבשרים טובות מבחינת ישראל, וכמוהם גם הקשרים של גורמי הטליבאן עם פעילי חמאס הנמצאים מחוץ לרצועת עזה, וביניהם מוסא אבו מרזוק.

את ההשלכות של מדיניות הלוט"ר החדשה של ארה"ב ושל שאר מדינות העולם נדע רק בעוד מספר שנים, לאחר שהעולם יתגבר על מגפת הקורונה, או לכל הפחות ילמד לחיות עמה, והיחסים הבין-מדינתיים, קשרי המסחר, תנועת התיירות וכדומה יחזרו לסדרן. ואז, סביר להניח כי גם הטרור הגלובאלי ירים שוב את ראשו. האנרגיות השליליות של האסלאם הג'יהאדיסטי-פונדמנטליסטי, כמו גם של אידאולוגיות קיצוניות אחרות, לא שכחו במהלך משבר הקורונה, וכמוהן לא נפגעו גם המוטיבציה לבצע פיגועים ואפילו לא היכולות המבצעיות של הטרוריסטים. נהפוך הוא – ניתן להניח כי הגידול בצריכת תכנים ומידע ברשתות החברתיות במהלך הסגר הרבים בשנה וחצי האחרונות, ובילוי זמן רב במרחב הביתי, הביאו גם לחשיפה גדולה יותר של צעירים רדיקאליים לתכנים של ארגוני הטרור ושל תומכיהם. המשמעות עלולה להיות הבשלה של הפירות הבאוושים של הטרור כאשר העולם יחזור לתפקד כבעבר.

פיגועי 11 בספטמבר היו קו פרשת המים של תופעת הטרור המודרני בזמננו. אולם, בראייה רטרופקטיבית, נראה כי העולם לא השכיל לנצל את עשרים השנה שחלפו כדי לצמצם משמעותית את תופעת הטרור הגלובאלי והלוקאלי. מסיבה זאת, לא מן הנמנע שארגון טרור כזה או אחר ינסה להרים את ראשו ולהותיר את חותמו בספר שיאי הטרור, תוך ביצוע פיגועים מחרידים חדשים ורבי נפגעים, אולי אף יותר מאלו של 11 בספטמבר. אלה עלולים להתבצע על ידי ארגוני הטרור באמצעות חומרים בלתי קונבנציונאליים, או תוך ניצול מסוכן של מרחב הסייבר ושימוש בטכנולוגיות מודרניות מתפתחות.

פרופ' בועז גנור

הוא מנכ"ל המכון למדיניות נגד טרור (ICT) במרכז הבינתחומי הרצליה.

השינוי במאזן החרדות של ציבורים רחבים בו (כאשר נראה שנוקדי הטרור התגמדו אל מול קטלניות נגיף הקורונה), שינו את סדרי העדיפויות של מקבלי ההחלטות בעולם, כמו גם את תשומת הלב של דעת הקהל העולמית. נראה כי תופעת הטרור, שלא כבעבר, נתפסת כיום כאיום משני על שלום העולם ביחס למגפה.

המשבר הכלכלי הנלווה למשבר הקורונה מחייב את המדינות לצמצם בהוצאות, בין השאר גם בזירת הביטחון, והן נזהרות יותר מלהיגרר להרפתקאות ביטחוניות במסגרת מדיניות הלוט"ר שלהן. על רקע זה אפשר גם להבין את החלטת ממשל בידן להסיג את הכוחות האמריקאים מאפגניסטן, תוך יצירת ואקום שמאפשר לטליבאן לשוב ולהשתלט על מרכזי הכוח במדינה. אכן, רבותי, ההיסטוריה חוזרת. את מלוא ההשפעה של הנסיגה האמריקאית ניתן יהיה להעריך רק לאחר שמשטר הטליבאן החדש יגבש מדיניות ביחס לגורמי ה'ה'אד הגלובאלי ואל-קאעדה. אמנם, בשלב זה דוברי הטליבאן מנסים להרגיע את העולם באומנם כי הם הפיקו את לקחי העבר. לטענתם, הם אכן מכוננים מחדש מדינת ח'ליפות אסלאמית בשטח אפגניסטן, אך כל מעייניהם הינם פנימיים והם אינם מתכוונים להתערב בעניינים אזוריים או גלובאליים, לא כל שכן לאפשר לארגוני טרור גלובאלי להשתמש בשטחם לצורך ביצוע פיגועים בעולם. השאלה, כמובן, היא אם אלה דברים הנאמרים מהשפה ואל החוץ, אשר משרתים את האינטרס של הטליבאן בשלב ההשתלטות המחודשת על המדינה, או שאכן מדיניות זו תהיה נר לרגלי המשטר החדש.

סוגיה אחרת היא שאלת החסות שתינתן על ידי מדינות שונות למשטר הטליבאן. בעניין זה נראה שכל המועמדים נמצאים בצד הלא נכון של המתרס מבחינת ישראל: סין עלולה לפרוס את חסותה על המשטר החדש בניסיון למנוע תמיכה של אפגניסטן במיעוט האויב בחבל שינג'יאנג (כפי שהיה בעבר), וכחלק ממדיניות הרחבת ההגמוניה הסינית בהתאם למתווה "החגורה והדרך". במקביל, רוסיה עלולה לנסות ולמלא את הוואקום שנוצר בעקבות הנסיגה האמריקאית על ידי חדירה למרחב האפגני וסיוע למשטר הטליבאן.

והחמור מכל – איראן, ששמרה באדיקות על ערוצים חשאיים עם אל-קאעדה וגורמים אפגניים

האם המאבק בו כיום אפקטיבי יותר מבעבר? על פניו, התשובות לשאלות אלה שליליות. אין ספק שהמודעות של מקבלי ההחלטות גבוהה בהרבה, המיומנות של גורמי הביטחון בעולם בהתמודדות עם תופעת הטרור טובה לאין שיעור בהשוואה למה שהייתה ערב הפיגועים ושיתוף הפעולה הבינלאומי (הבילטרלי והמולטילטרלי) והרגולציה הגלובאלית יעילים מאי פעם. עם זאת, הם רחוקים מלהיות מספקים. יש לזכור כי הטרור הוא תופעה אבולוציונית וחמקמקה, שאינה מאפשרת לאלה שמתמודדים עמה לנוח על זרי הדפנה. הטרוריסטים ותומכיהם נמצאים כל הזמן במעגל למידה – הם מזהים את האתגרים החדשים, המודיעיניים, הטכנולוגיים והאחרים ומחפשים פתרונות להתגבר עליהם. החברה המודרנית, שהינה בעיקרה דמוקרטית-ליברלית ופתוחה, פגיעה יותר מבעבר. גורמי הביטחון אינם יכולים לספק אבטחה הרמטית (לעיתים גם לא אבטחה סבירה) לכל היעדים הפוטנציאליים בעולם, ואילו הטרוריסטים צריכים לנצל רק מחדל אבטחתי אחד לביצוע פיגוע רב נפגעים.

סדרי העדיפויות של מקבלי ההחלטות בעולם השתנו, והטרור נתפס כיום כאיום משני ביחס למגפת הקורונה

המוטיבציה לביצוע טרור לא פחתה – המטופים האסלאמיסטים עושים שימוש ברשתות החברתיות לצורך המשך ההסתה והרדיקליזציה של דורות חדשים של טרוריסטים פוטנציאליים. אליהם נוספו אידאולוגיות גלובאליות קיצוניות אחרות, כגון הימין הקיצוני, שצברו באחרונה תאוצה, התפשטו ברחבי העולם והוציאו מקרבן פיגועי טרור רבי נפגעים. מדינות שונות, ובראשן איראן, שבו להשתמש בטרור כאמצעי לקידום האינטרסים הלאומיים שלהן בזירה הבינלאומית, תוך שימוש בארגוני פרוקסי כגון חזבאללה, מליציות שיעיות בעיראק, החות'ים בתימן ועוד. נראה כי הירידה בהיקף הטרור בעולם המערבי בשנים האחרונות (במידה רבה בגלל מגבלות תנועה והתקהלות עקב מגפת הקורונה), לצד

הערות

¹ הגדרת פיגוע ההתאבדות לפיכך הינה: "פיגוע שעצם התרחשותו תלויה במותו של המפגע". ראו:

Ganor, Boaz, *Global Alert: The Rationality of Modern Islamist Terrorism and the Challenge to the Liberal Democratic World*, New York: Columbia University Press, 2015, p. 143.

² James Ford, Ardeshir Faghri, Dian Yuan, Saumabha Gayen, "An Economic Study of the US Post-9/11 Aviation Security", *Open Journal of Business and Management*, Vol. 8, No. 5, September 2020. <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=102057>

³ "Mission", Department of Homeland Security website. <https://www.dhs.gov/mission>

הטרור של 11 בספטמבר לא באמת ערער את הסדר העולמי

הפיגועים הנוראים על אדמת ארה"ב הניעו תהליכים משמעותיים בעולם וזרזו אחרים, אך כעבור עשרים שנה ניתן לומר שהסדר העולמי נותר דומה למה שהיה לפניו. באופן פרדוקסלי, ייתכן שנסיונות ארה"ב מאפגניסטן תשפיע עליו יותר מהפיגועים שהביאו אותה לשם | [אורן נהרי](#)

Photo: U.S. Air Force Flickr, photo by Tech. Sgt. Efren Lopez (US government work)

סיור משותף של כוחות אמריקאים ובריטיים באזור קנדהאר שבאפגניסטן, ב-2010

פיגועי 11 בספטמבר היו במקרים רבים גורם משלים, אך לא בלעדי, לתהליכים שהחלו הרבה לפני אותו יום ובמנותק ממנו

כדי לחשוב על תמורות בסדר העולמי, צריך להסתכל על העולם כולו – לא רק על הגורמים שהושפעו ישירות מאירוע 11 בספטמבר. "התנגשות הציוויליזציות", המסגרת התאורטית שהגה סמואל הנטינגטון, היא כלי מועיל במובן הזה. התיאוריה – על אף חסרונותיה, אותם סקרת [במאמר נפרד](#) – יכולה לשמש אותנו לבחון כיצד הפיגועים השפיעו, או לא, על אזורים שונים בעולם.

באותו יום מניו יורק, וושינגטון ופנסילבניה בשעת אחר הצהריים (שעון ישראל) זוכר אותם, והוא נחרת בזיכרון העולמי באופן אחר, עמוק יותר, מאירועים דרמטיים אחרים. אף על פי כן, אני מבקש לטעון שבראייה מפוכחת לאחר, תוצאות המתקפה לפני עשרים שנה השפיעו פחות על הסדר העולמי מכפי שנדמה היה אז. ב"השפעה" כוונתי לכך שאירוע או תהליך מסוים – במקרה זה, פיגועי 11 בספטמבר – הביאו לשינוי בעמדתם, בכוונותיהם ובמעשיהם של השחקנים השונים בגלובוס, בין אם רצו בכך ובין אם השינוי נכפה עליהם. מבלי להיכנס להיסטוריה אלטרנטיבית, ניתן לומר בזוהירות כי תהליכים אחרים – שחלקם כבר החלו לפני אותו יום גורלי וחלקם התרחשו אחריו, אך במנותק ממנה – היו בעלי השפעה רבה יותר. במובן הזה, אפשר להתייחס בחלק מהמקרים לפיגועים כגורם משלים, אך לא בלעדי, לשינויים שקרו.

"כאשר מתגלית טכנולוגיה חדשה המומחים תמיד מעצימים מדי את ערכה והשפעתה בטווח הקצר, אך בטווח הארוך ממעיטים מדי בערכה והשפעתה" – כך אמר העתידן, הממציא והסופר היהודי-אמריקאי ריי קורצווייל (Kurzweil). לדעתי, הוא צדק לחלוטין – ראו כיצד מבטיחים לנו כל פעם מחדש שחיינו ישתנו בעקבות השקת דגם חדש של סמארטפון. לעומתם, דווקא תהליכים סמויים מן העין הם אלה שבאמת מעצבים מחדש את עולמנו.

גם את האירועים המטלטלים והטראומטיים של 11 בספטמבר 2001 צריך, לטעמי, לבחון באופן דומה. רבים כתבו וטענו שבאותו יום השתנה העולם לבלי היכר. כל אמריקאי זוכר בדיוק היכן היה בזמן הפיגועים, את השידור החי שבו צפה בקריסת מגדלי התאומים ואת צילומי המסוק מעל הריסות אגף הפנטגון שנפגע. למעשה, כל אדם בעולם שראה את המראות

עליה מאז דזה דונג. סין החלה את עלייתה אחרי מותו של מאו ב-1976, כאשר דנג שיאופינג והפרורמיסטים ניצחו במאבק על השלטון. שלושת יורשיו המשיכו בקו שלו, ולד תהליכים דרמטיים כשלעצמם – גלובליזציה, התפתחות טכנולוגית, ועוד – ביססו את מעמדה בעשרים השנים האחרונות כמעצמת יצור וכלכלה, חרף הפגיעה שספגה בשנות התשעים. דבר מאלה אינו קשור לפיגועים במגדלי התאומים, בפנטגון ובפנסילבניה.

האם העיסוק של ארה"ב ובעלות בריתה בלוחמה בטרור ובפלישות לאפגניסטן ולעיראק גרמו להן "לפספס" את עלייתה של סין? אין ספק שמשאבים רבים ועיקר תשומת הלב הופנו לחימה במזרח התיכון ובמרכז אסיה; אך הדבר נבע, בין היתר, מכך שושינגטון לא הבינה עד שלב מאוחר מאוד את משמעות ההתעצמות של בייג'ינג. במקום מתחרה פוטנציאלית, ארה"ב ראתה בסין בית חרושת ענק, וזול למוצרים אמריקאיים, ולא זיהתה את (או המעיטה בערך) השתלטותה המאד מהירה לא רק על הייצור – אלא גם על הטכנולוגיה.

במקביל, במערב היו אופטימיים שהכנסתה של סין לארגון הסחר הבינלאומי בשנת 2000 תהפוך אותה ליותר פתוחה, דמוקרטית ומערבית – אך דבר לא קרה מלבד המשך התעצמותה. גם כאשר במערב הפנימו לבסוף את משמעות ההתפתחות הזו, לקח עוד זמן רב (מדויק עד שהחלו לפעול. לאירועי 11 בספטמבר, לטעמי, לא היה כמעט קשר לכך.

מתקפת הטרור בארה"ב לא השפיעה על מטר העל של רוסיה – לערער את ההגמוניה המערבית – ואף לא העניקה לה נכסים אסטרטגיים למימושה

ברוסיה התמנה ולדימיר פוטין לנשיא פחות משנתיים לפני הפיגועים, אחרי שכיהן קודם כראש הממשלה. משימתו היתה – ונותרה – לחזק את המולדת ולחלץ אותה מהשנים הארוכות של פשיטת רגל והשפלה בעקבות פירוק ברה"מ. הוא דבק במשימה הזו עד היום. לאחר ששיקם את כלכלת ארצו מההריסות עידן ילצין, החל פוטין לנצל באופן גובר את נסיגת ארה"ב ממשמיתה המסורתית – השיטור העולמי, או לפחות המערבי. התגובות הרפות במערב לפלישות שלו לגאורגיה (2008) ולאוקראינה (2014), והגברת המעורבות בסוריה אחרי "הקו הורוד" של אובמה בקיץ

ארה"ב לא "פספסה" את עלייתה של סין בגלל עיסוק בטרור, אלא כי לא הבינה שמעבר להיותה היצרנית הגדולה בעולם – סין גם הופכת למעצמת טכנולוגיה

אך אחרי עשרים שנה גם ארה"ב נסוגה (שלא לומר בורחת) מאפגניסטן – כמו ברה"מ והאימפריה הבריטית לפניו. שלוש מעצמות שאפגניסטן הביסה. במקביל, ארה"ב נמצאת במה שנראה כשלהי שהותה בעיראק, אחרי שנסוגה רשמית ב-2011. לאיש בממשל או בציבור האמריקאי אין עוד תיאבון להרפתקות צבאיות או התערבות בשום מדינה אחרת. היהירות נמוגה. חשוב להדגיש כי לא הפיגועים גרמו לנפילתה הכואבת של מעצמת העל, אלא ההחלטות שקיבלה בעקבותיהם. שום דבר במתקפת 11 בספטמבר לא חייב את ארה"ב לפלוש לעיראק, למשל. זו היתה טעות קולוסאלית במושגים של מדיניות חוץ – "ניצול הזדמנות", לתפיסת בוש, צייני וראמספלד, לשנות את הסדר העולמי כראות עיניהם – שהשפיעה על עתיד המזרח התיכון יותר מאשר מתקפת הטרור. מעבר ליוקרה ולמעמד שהתערערו עם השנים, המשאבים שהופנו לפלישה לעיראק ולמאמצי "בניית אומה" (nation-building) לאחר פגעו מאוד בלחימה ובמאמצי השיקום באפגניסטן, בבחינת תפסת מרובה לא תפסת.

עשרים שנה אחרי הפיגועים הנוראים, ארה"ב היא מדינה חלשה יותר, ענווה יותר ומרוכזת יותר בעצמה. אך הפיגועים עצמם אינם הסיבה הישירה לכך, אלא התגובה האמריקאית אליהם: ההישארות באפגניסטן והעברת מוקד המשימה מחיסול מדינת הטרור, שבה הצליחה לרוב, ל"בניית אומה" הבלתי אפשרית להשגה.

רוסיה וסין

מה באשר למתחרותיה של ארה"ב? ערב הפיגועים, מעצמת העל האמריקאית היתה חזקה לאין שיעור מסין, שעסקה בניסיון לשקם את כלכלתה מההתרסקות הכלכלית שחווהה מזרח אסיה בסוף המאה הקודמת, ומרוסיה פושטת הרגל, שהתקשתה להתאושש מהעשור האבוד שלאחר התפוררות ברה"מ.

נתחיל מסין: מאמצע המאה ה-19 חוותה מדינת הענק כמאה שנות ההשפלה, שהחלו עם מלחמת האופיום הראשונה והסתיימו בתום הכיבוש היפני, שאחרי הגיעו קטסטרופות שהמיט

לפי הנטינגטון, העולם מחולק לשמונה "ציוויליזציות" מובחנות (לימים הוא הוסיף תשיעית, בודהיסטית): המערב הקתולי-פרוטסטנטי בצפון אמריקה ומערב אירופה; התרבות האורתודוקסית המזרח-אירופית; התרבות הלטינית; התרבות הסינית בדרום מזרח אסיה; התרבות היפנית; התרבות ההינדית; התרבות האסלאמית במזרח התיכון, במזרח אירופה ובאסיה; והתרבות האפריקאית שמדרום לסהרה. מספר מדינות אינן נופלות אצלו לקטגוריה מובחנת, כיוון שהן ממוקמות גאוגרפית בציוויליזציה אחת אך בעלות תכונות הדומות לאחרת (ישראל, למשל).

התזה המפורסמת, שהופיעה תחילה כמאמר ב-1993 ופותחה על יד הנטינגטון לספר ב-1996, זכתה לעדנה מחודשת בעקבות אירועי 11 בספטמבר 2001, שרבים ראו בהם התנגשות בין הציוויליזציה המערבית לאסלאמית. אך דווקא התמקדות בשבע הציוויליזציות הנוספות, וראייה שקולה של התמורות שחלו בעולם המערבי ובעולם המוסלמי מאז, מעלה כי מתקפת הטרור של 11 בספטמבר נגעה ברובן באופן מינורי, או בכלל לא. גם הסדר העולמי נותר במסלול דומה לזה שהיה לפני האירועים.

מסיבות אלה, מותר לנו גם להשמיע קול נגדי, המפקפק בקביעה הנחרצת שהעולם השתנה לעד באותו יום טרגי.

עולם כמנהגו נוהג

הסדר העולמי החדש במאה ה-21 מעוצב, בסופו של דבר, על ידי אותן שלוש מעצמות (או "ציוויליזציות", בלשוננו של הנטינגטון) ששלטו בו, בדרגות שונות, מאז אמצע המאה הקודמת: המערב (ארה"ב ועמה מערב אירופה וכמה מדינות דוברות אנגלית נוספות), רוסיה/ברה"מ (מובילת הציוויליזציה האורתודוקסית) וסין, כשהאיחוד האירופי ניצב מעט מאחוריהן. אפשר לבחון כיצד השפיעו עליהן אירועי 11 בספטמבר, אם בכלל.

ארה"ב, כמובן, צולקה מהפיגועים יותר מכל מדינה אחרת והם באמת הפכו את עולמה. במדיניות הפנים נרשמה נסיקה בפטריוטיות וחוקקה חקיקה שהעלתה על נס את הביטחון הלאומי, לעתים קרובות במחיר פגיעה בזכויות אזרח; והיא אימצה מדיניות חוץ אגרסיבית ומתערבת, שכונתה במשך שמונה שנות ממשל בוש "המערכה הגלובלית נגד טרור" והרחיבה מאוד את הגדרות המלחמה והטרור. כוחות אמריקאיים פעלו – בפומבי ובחשאי, עם "מנפיים" על הקרקע" ומרחוק – כמעט בכל רחבי העולם, ובעלות ברית של ארה"ב שיתפו פעולה עם זעמו של הענק הפצוע והמושפל.

הכוחות בין המעצמות שממילא מכתובות אותו. ייתכן שהפערים ביניהן היו שונים, אולם יש מקום סביר להניח שגם לולא התרחשו הפיגועים היינו מקבלים מציאות הדומה לימינו – עולם ובו שתי מעצמות-על כלכליות (ארה"ב וסין), מעצמת על במובן הפוליטי והצבאי (רוסיה), אחת או שתיים המתקרבות אליהן (הודו, למשל), וכמה מוקדי כוח משניים.

אירועי "האביב הערבי" נבעו מתסכול ומכעס ציבורי רחב כלפי שליטים אוטוריטריים. קשה לקבוע שלא היו מתרחשים, או היו מתפתחים בצורה שונה, אם לא הפיגועים בארה"ב עשור קודם לכן

מאז תום המלחמה הקרה איבדה ארה"ב מכוחה באופן יחסי – ואחד הגורמים לכך הוא, ללא ספק, התנהלותה אחרי 11 בספטמבר – בעוד מעצמות אחרות כמו סין ורוסיה, שהיו חלשות לפני עשרים שנה, התחזקו. עם זאת, תהליכי ההתעצמות שלהן הושפעו בצורה מועטה בלבד כתוצאה ישירה מהפיגועים – רוסיה בנתה את כוחה בזכות שנים ארוכות שבהם מחירי הנפט היו גבוהים ועל בסיס הפחד הקבוע של איחופה מפניה. סין התעצמה בשקט וכמעט מבלי שבמערב ישימו לב, עד שהיה כבר מאוחר מדי לעצור או להכיל אותה.

תמונת העולם כיום – מעצמות יריבות הנאבקות על השפעה ומשאבים ומתחרות בכל תחום, ממדליות אולימפיות עד המירוץ לחלל, מטכנולוגיות חדשניות ועד שכלולים צבאיים – מוכרת לנו היטב מהעבר, מהקונצרט האירופי (Concert of Europe), דרך מערך הבריתות שלפני מלחמת העולם הראשונה, עידן המלחמה הקרה ועד ימינו. גם פיגוע הטרור הגדול בהיסטוריה לא הצליח לשנות אותה באופן משמעותי.

אורן נהרי

הוא עיתונאי ופרשן לנושאי חוץ, מרצה ומחבר ספרי עיון. יותר משלושים שנה היה עורך חדשות החוץ בערוץ 1, ממייסדי

התוכנית "רואים עולם" וייסד את "גלובוס", לימים הפרשן הבינלאומי של "וואלה! ניוז".

ומבחינת מבקרי התיאוריה הרבים – בסימן קריאה). אין ציוויליזציה מוסלמית מונוליתית אחת, הם טוענים (לא בלי צדק), ואי אפשר לקחת את העולם המוסלמי העצום ורב הגוונים ולרדד אותו לכלל אמירה פשטנית. יחד עם זאת, גם לא ניתן להכחיש שהפיגועים השפיעו על האסלאם – על הדת עצמה ועל המדינות שבהן היא הדת השלטת, מי פחות ומי יותר. אבל כולן הושפעו.

אירועי 11 בספטמבר והמשכם – המערכה בהובלת ארה"ב נגד הטרור, הפלישות לאפגניסטן ולעיראק, פיגועי התופת באירופה וברחבי העולם המוסלמי – היו כולם בעלי השפעה דרמטית. קו ישיר מחבר גם בין פיגועי הטרור בארה"ב לפלישה לעיראק (אשר, כפי שכבר צוין, לא היתה זוכה לתמיכת הציבור האמריקאי לולא באה בעקבות הפיגועים והפלישה לאפגניסטן), ומשם להקמת דאעש בשנים שלאחר נסיגת ארה"ב מהמדינה ב-2011. כמו כן, לולא נפילת סדאם חוסיין ולאחר מכן מלחמת האזרחים בסוריה, איראן לא היתה מצליחה לפתח את דוקטרינת "הסהר השיעי", המחבר אותה ללבנון דרך שתי המדינות המפוררות הללו.

מצד שני, קשה לקבוע למשל שהאירועים הקטקליזמיים של האביב הערבי לא היו מתרחשים, או מתפתחים בצורה שונה, אם לא הפיגועים בארה"ב עשור קודם לכן. התסכול ברחובות תוניסיה ומצרים, הזעם על הרודנים העשירים כקורח בלוב ובסוריה, היה כנראה מתפוצץ בשלב זה או אחר גם בלעדיהם. מצד שני, סעודיה – מולדתו של אוסמה בן לאדן והמדינה מתוכה יצאו מרבית חוטפי המטוסים – היתה צריכה על פניו להיות יעד עיקרי לפעולה עבור האמריקאים, אולם דבר לא השתנה בה. הפיגועים, אם כן, היו כנראה זרז לתהליכים מסוימים, אך אינם יכולים להיחשב כגורם הבלעדי מאחורי התמונות ב"ציוויליזציה" הזאת. העולם הערבי והמוסלמי שונה היום מאוד מכפי שהיה לפני עשרים שנה – באופן חלקי בגללם ובגלל תוצאותיהם, אך במידה רבה בגלל תהליכים נוספים או משלימים.

סיכום

פיגועי 11 בספטמבר שמו קץ לסלחנות או להשלמה עם טרור, לפחות עד כה. ארה"ב יצאה למלחמה בטרור, ודאי הג'יהאדיסטי, וסחפה אחריה את מרבית העולם – אם מרצון ואם מהחשש להרגיז את המעצמה ההגמונית שהושפלה. כאשר וושינגטון חילקה את העולם לבעלי ברית ולאויבים, הרוב ידעו באיזה צד כדאי להם להתייצב.

אבל ההשפעה העיקרית של אותו יום לא היתה על מבנה הסדר העולמי, אלא על יחסי

2013, הבהירו לפוטין שלא ייגבה ממנו מחיר כואב עבור מהלכיו האגרסיביים. עם הזמן, הוא עבר למתקפה – באמצעים דיפלומטיים, בסייבר, ברשתות חברתיות – בניסיון (מוצלח למדי) לערער את המערב. יעד העל שלו, כמובן, הוא להביא לפירוק ברית נאט"ו והאיחוד האירופי; האמצעי היה ועודנו תקיעת טריז בין אזרחי המערב לממשלותיהם, ערעור האמון בדמוקרטיה וניצול הפערים בין האיחוד האירופי לארה"ב.

אפשר לטעון שלולא אירועי 11 בספטמבר והפעולות שבאו בעקבותיהם – התבוססות בבז' של אפגניסטן ועיראק, שהתישו את המערב והכניסו בו פירוד ומחלוקת – פוטין לא היה נוחל כזו הצלחה. עם זאת, האירועים הללו לא השפיעו על מטרות ארוכת הטווח של המדיניות הרוסית – לערער את ההגמוניה האמריקאית והמערבית – ולא העניקו לה נכסים אסטרטגיים למימושה. מבחינת מוסקבה, הפיגועים היו הזדמנות נוספת שאותה ניתן לנצל – גם במובן התעמולתי ("האמריקאים תמכו במוג'אהדין נגד בריה"מ ועכשיו המפלצת שגידלו הסתובבה ונשכה אותם") וגם בשטח. האינטרס המשותף לכאורה של וושינגטון ומוסקבה במלחמה בטרור, ושיתוף הפעולה החלקי מאוד ביניהן בראשית שנות האלפיים, לא שינו זאת אף הם.

בסופו של יום, האינטרסים הגיוני-אסטרטגיים העתיקים גברו ועודם גוברים: רוסיה רואה במערב אויב, בעוד המערב רואה ברוסיה יריב ולעתים גם אויב.

המערב והאסלאם

מה בנוגע לציוויליזציות אחרות? נראה שאלה לא הושפעו כמעט, אם בכלל, מאירועי 11 בספטמבר. אמריקה הלטינית, ההינדואיזם, יפן, הציוויליזציה הבודהיסטית, אפריקה – אני מעז לומר שכמעט לא הרגישו כלל את אירועי אותו יום והשלכותיהם. למדינות באפריקה חדרו אמנם ארגוני ג'יהאד עולמי, ובראשם אל-קאעדה, שהחלו לערער אותן, אולם לא במידה ששינתה את הכיוון אליו צועדת היבשת.

הפיגועים לא השפיעו על הסדר העולמי אלא על יחסי הכוחות בין המעצמות, שממילא מכתובות אותו

מי שהושפעה יותר מכל, כמובן, היתה הציוויליזציה האסלאמית (מושג שחייבים להזכיר שוב כי מידת דיוקו עומדת בסימן שאלה גדול,

שותפות במבחן: יחסי ארה"ב-ישראל אחרי 11 בספטמבר

דניאל קרצר היה בתחילת כהונתו כשגריר ארה"ב בישראל בזמן מתקפת הטרור הקטלנית ביותר בהיסטוריה האמריקאית. כעבור עשרים שנה נזכר השגריר בעימות החריף עם ראש הממשלה שרון מיד לאחר הפיגועים, בדרישה יוצאת הדופן של הבית הלבן שנאלץ למסור לו, ובאופן שבו התהדקו היחסים בין שתי בעלות הברית – ובינו לבין ראש ממשלת ישראל – בשבועות ובחודשים שלאחר אותו יום גורלי | **דניאל קרצר**

השגריר קרצר עם ראש הממשלה אריאל שרון, ב-2004. יחסים אישיים ומקצועיים קרובים | צילום: משה מילנר, לע"מ

תחילת כהונה סוערת

למרות שותפות הגורל שהאמריקאים והישראלים חשו באותו רגע, בימים שלאחר הפיגועים התגלעו חילוקי דעות חריפים בין וושינגטון לירושלים. זמן קצר לפני 11 בספטמבר שלח יורש העצר הסעודי עבדאללה (לימים המלך) אגרת חריפה לנשיא בוש. במכתבו איים עבדאללה כי המשך המדיניות של וושינגטון בסוגיה הפלסטינית ואי קידום צעדים מעשיים לפתרון, צפויים לפגוע ביחסי ארה"ב-סעודיה. בתגובה הבטיח הנשיא ליורש העצר כי ארה"ב תתמוך בזכותם של הפלסטינים להגדרה עצמית. היתה זו הפעם הראשונה שארה"ב התחייבה לכך.

כשגריר בישראל, קיבלתי הוראה לתדרך את ראש הממשלה אריאל שרון על חליפת המכתבים, וכך עשיתי ב-9 בספטמבר. שרון גילה מורת רוח גדולה וסבר שהעמדה האמריקאית החדשה מסמנת נסיגה מהגישה המסורתית

הביטחונית לדרגתה הגבוהה ביותר. סגרנו את בית הספר האמריקאי והודענו לאזרחים שלנו להישאר היכן שהם עד שנצליח לתאם עם הרשויות בישראל ותהיה בידינו הערכה טובה יותר של המצב.

הימים הבאים היו כמרקחה. בעקבות סגירת המרחב האווירי של ארה"ב על ידי ממשל בוש נתקעו מאות מבקרים אמריקאים בישראל והם נזקקו לעזרתנו. ביקרתי בבתי מלון רבים ככל יכולתי כדי לשוחח עמם ולעדכן אותם על המצב. הצוות שלי ואני גם ניהלנו דיונים ארוכים ומעמיקים עם מקבילינו הישראלים ולמדנו מניסיונם על התמודדות עם טרור ועל השפעתו על אזרחים.

היו גם ישראלים שהשמיעו באוזני את המובן מאליו: כעת, אחרי המתקפה הנוראה, ארה"ב מבינה את חומרתו של איום הטרור, עמו מתמודדת ישראל זה שנים רבות.

ב-11 בספטמבר 2001 הייתי בדרכי לירושלים לשאת נאום כשאשתי התקשרה לספר לי שמטוס התנגש במרכז הסחר העולמי בניו יורק. בתפקידי כשגריר ארה"ב בישראל, התחלתי בהערכת ההשלכות של האירוע המתגלגל – שנראה אז כתאונה – על האזרחים האמריקאים בישראל, ושאר עניינים מעין אלה. בעודי עסוק בהיערכות של השגרירות לאירוע צלצל הטלפון בשנית ואשתי הודיעה לי שמטוס שני פגע במגדלים. אז כבר לא היה עוד ספק: טוריסטים הצליחו להוציא לפועל פיגועי טרור על אדמת ארה"ב. בשעה שממשל הנשיא ג'ורג' וו. בוש היה עסוק בהשלכות המיידיות של הפיגועים והחל לתכנן את תגובתו, כינסתי את ראשי השגרירות האמריקאית כדי לבחון מהם הצעדים שעלינו לנקוט בהם. בתום ישיבה מתוחה, החלטתי להפעיל את מערכת ההודעות שלנו לאזרחים אמריקאים ולהעלות את רמת ההתרעה

המארכת היא דבר שבשגרה עבור שגרירים ושגרירות, אך הוראות המגיעות ישירות מן הנשיא הן נדירות. למעשה, זו הייתה ההוראה הנשיאותית הראשונה משתיים שקיבלתי בשמונה שנותי כשגריר, תחילה במצרים ואחר כך בישראל. כל שאר המסרים הגיעו ממחלקת המדינה, שמאשרת אותם תחילה מול הבית הלבן.

למחרת בבוקר התקשרתי לשרון שוב ושוב מהשעה שבע בבוקר, עד שראש הממשלה חזר אליי בסביבות 10:30. השיחה בינינו זכורה לי כפחות נעימה מכל השיחות שניהלתי בכמעט 30 שנותי כדיפלומט אמריקאי. שרון האשים אותי בעיוות דבריו וביצירת המשבר עם הנשיא. נאמן למוניטין שצבר כ"פיל בחנות חרסין", שרון המשיך להשמיע טענה זו במשך כמעט רבע שעה בלא הפסקה.

כאשר שטף הדיבור שלו נעצר לבסוף, גייסתי את כל הנימוס הדיפלומטי שבאמתחתי והשבתי לראש הממשלה: "הנאום שלך צוטט מילה במילה על ידי כל כלי התקשורת ואיש לא עיוות אותו. למעשה, בכלל לא הספקתי לדווח עליו, כיוון שהייתי שקוע במציאת פתרון למסיילים שנתקעו בכפר הפלסטיני. אתה, אדוני ראש הממשלה, גרמת למשבר הזה, ואני קיבלתי הוראה ישירה מהנשיא להודיע שהוא מצפה שתחזור בך מיד מדברין באופן מוחלט ופומבי".

נדרשו לבסוף עוד 48 שעות עד ששרון התבטא בפומבי בנושא באופן שסיפק את הבית הלבן ושם קץ למשבר. מבחינה מסוימת, הרגשתי שהתקרת הזו חיזקה בסופו של דבר את מעמדי כשגריר – עמדתי בזעמו של שרון מבלי לסגת מדרישתו של הנשיא בוש. בארבע השנים הבאות של שירותי בישראל, ראש הממשלה ואני נהנינו מיחסים אישיים ומיחסי עבודה טובים מאוד.

בין הקמת גוש קטיף - לפינוי

למרות התקרת הזו, בתקופה שלאחר 11 בספטמבר התחזקו קשרי ארה"ב-ישראל בכמה מישורים חשובים. כך, למשל, אם לפני הפיגועים ארה"ב התנגדה לחלק מהטקטיקות שישראל הפעילה במלחמתה בטרור, דוגמת חיסולים ממוקדים, הרי שלאחר מתקפת הטרור היא עצמה אימצה חלק מאותן שיטות. שנית, בנאום שנשא שרון בסוף ספטמבר – לפני נאום "הפיוס" – הוא [הביע](#) תמיכה בהקמת מדינה פלסטינית, אם כי בעלת רצף טריטוריאלי מוגבל. הגם ששרון בוודאי לא התכוון לכך, דבריו הובילו בסופו של דבר להסכמה האמריקאית להקמת מדינה פלסטינית – תחילה בנאום שנשא מזכיר המדינה קולין פאוול, ומאוחר יותר בנאום מרכזי של הנשיא.

התלקחות בלתי צפויה

מצב מתוח זה נמשך כשבועיים, שעה שהממשל האמריקאי הכין את תוכנית התגובה האמריקאית למתקפת הטרור ולהגנה על המולדת. אך כעסו של שרון התפרץ שוב ב-5 באוקטובר במהלך מסיבת עיתונאים, שבה רמז כי ארה"ב "מפייסת" את הערבים על חשבון ישראל. "אל תנסו לפייס את הערבים על חשבוננו. לא נוכל לקבל זאת", [הכריז](#) שרון.

בימים כתיקונם הייתי נזעק מיד כדי לנסות ולשכך את התגובה הקשה שהייתה צפויה מושינגטון עקב האשמותיו של שרון, שהיו מוגזמות ומעליבות מאוד כלפי בעלת ברית נאמנה כמו ארה"ב. עם זאת, דווקא בערב שבו שרון נשא את נאומו, הקונסול האמריקאי הכללי בירושלים, הנספח הצבאי ואני היינו עסוקים במאמצי תיווך קדחתניים בין צה"ל לרשות הפלסטינית בניסיון לחלץ מספר מסיילים ישראלים שתעו בדרכם, נכנסו בטעות לכפר פלסטיני בגדה המערבית ומצאו מקלט בבית מקומי.

גייסתי את כל הנימוס הדיפלומטי שלי והשבתי לשרון: "אדוני ראש הממשלה, אתה גרמת למשבר הזה והנשיא בוש מצפה שתחזור בך מיד בפומבי מדברין"

באותה תקופה – כשנה מאז תחילת האינתיפאדה – לווח כמעט כל מגע בין ישראלים לפלסטינים באלימות. באותו ערב איים צה"ל להיכנס לכפר בכוח כדי לחלץ את המסיילים הלכודים, צעד שעלול היה להסלים לעימות עם תושבי הכפר ומחות הביטחון הפלסטיניים. בתום שעות אחדות של משא ומתן הסכימו ראשי הכפר לאפשר למספר קטן של חיילים להיכנס אליו וללוות את המסיילים אל מקום מבטחים.

עייף אך מרוצה מכך שסייענו למנוע תקרית חמורה, נרדמתי בלא שהייתי מודע לנאום של שרון. ואז, כפי שאירע לעתים כה קרובות במהלך כהונתי, העירה אותי שיחת טלפון מהבית הלבן. על הקו היה בכיר במועצה לביטחון לאומי, שבישר לי כי הנשיא זועם על דבריו של ראש הממשלה, שסוקר בהרחבה בכלי התקשורת. קיבלתי הוראה לדבר עם שרון מיד ולומר לו שממשל בוש מצפה שיחזור בו מדבריו בצורה מוחלטת ובפומבי.

קבלת הוראות בנוגע לקשר עם המדינה

של תמיכה בישראל. באותה תקופה ניסה גם שר החוץ שמעון פרס לשדל את שרון לאפשר לו להיפגש עם יו"ר אש"ף יאסר ערפאת, אבל ראש הממשלה לא הסכים בשום פנים ואופן.

שרון סיים את השיחה עם בוש כשהוא זועם, מאחר שהבין ממנה כאילו הנשיא מבקש מישראל לשלם מחיר פוליטי על פיגועי טרור שכוונו נגד ארה"ב

צירוף הנסיבות הזה מילא תפקיד שלילי ביותר במציאות המיידית שנוצרה לאחר 11 בספטמבר. שרון, בדומה לכמעט כל מנהיגי העולם, ביקש לשוחח עם בוש כדי להביע את תנחומיה של ישראל ולהבטיח את תמיכתה בארה"ב. כאשר שני המנהיגים שוחחו, יותר מ-24 שעות לאחר ההתקפה, בוש ציין כי מפגש בין פרס לערפאת דווקא עשוי להועיל למצב במזרח התיכון. שרון דחה את ההצעה.

יועציו של שרון סיפרו לי מיד שהוא סיים את השיחה עם בוש כשהוא זועם, מאחר שהבין את בקשתו כדרישה מישראל לשלם מחיר פוליטי על פיגועי טרור שכוונו נגד ארה"ב. למחרת נאמר לי כי בשיחת ועידה עם ועידת הנשיאים של הארגונים היהודיים האמריקאיים, הביע שרון את כעסו על מה שהוא תפס כרצונה של ארה"ב להטיל חלק מן האחריות למצב במזרח התיכון על ישראל.

ביקשתי להיפגש עם שרון בארבע עיניים וביום שישי, פחות מ-72 שעות אחרי מתקפת הטרור בארה"ב, הגעתי ללשכתו בירושלים. ניסיתי להסביר לראש הממשלה שהוא פירש באופן שגוי את בקשתו של הנשיא ושחרף מה שהוא, שרון, מאמין – הממשל אינו מנסה לגרום לישראל לבצע ויתורים כדי לשכך את הכעס הערבי. תחת זאת, טענתי באוזניו, הנשיא מעוניין להמשיך בתהליך שלום בערוצים דיפלומטיים, בהתאם למדיניות האמריקאית המסורתית. שרון דחה את ההסברים הללו וכעסו רק גבר.

לא הופתעתי מכך; הגעתי לפגישה עם ראש הממשלה בידיעה ברורה שהסיכוי לשנות את דעתו אפסי. הייתי אז שגריר טרי – הגעתי לישראל ביולי 2001 – והרקע שלי כדיפלומט מקצועי במחלקת המדינה גרם לחלק ממקורביו של שרון לחשוש בי. בפגישתנו הראשונה ביולי הבטחתי לראש הממשלה שלעולם לא אבקש ממנו דבר שלא נעשה בהוראת הבית הלבן או אושר מראש על ידו, אבל שרר בינינו חוסר אמון, במיוחד בתקופה מוקדמת זו של כהונתי.

שותפות אסטרטגית עם הגבלות

יחסי ארה"ב-ישראל עמדו בפני אתגרים לא פשוטים אחרי 11 בספטמבר, אבל הם גם העמיקו משמעותית כתוצאה מכך ששתיהן היו קורבנות של טרור. שרון חזר על כך פעם אחר פעם בפגישות עם בעלי תפקידים אמריקאים, חברי קונגרס ואחרים.

חילוקי דעות מסוימים נותרו על כנם: כך, לדוגמה, קיבלתי הנחיות ברורות מהבית הלבן למנוע מישראל לפגוע בערפאת או להגלות אותו, צעדים שממשלת ישראל בהחלט שקלה. שרון נענה בחוסר רצון בולט לדרישה האמריקאית, וישראל אכן נמנעה מפגוע במנהיג הפלסטיני וגם לא גירשה אותו.

קיבלתי גם הוראות ברורות להביע בפני ממשלת ישראל את אי הסכמתנו לבנייה באזור E-1, השוכן בין ירושלים למעלה אדומים, כיוון שבנייה בו הייתה מסייעת בביתור הגדה המערבית לשניים ומונעת את הרצף הטרטוריאלי העתידי של מדינה פלסטינית. גם במקרה זה ממשלת ישראל נענתה.

היחסים הבילטרליים של ארה"ב וישראל, מאז מלחמת ששת הימים ועד פיגועי 11 בספטמבר, הם סיפור של צמיחה והתפתחות משמעותיות, לצד משברים קטנים ונסיגות מסוימות. נשיאים משתי המפלגות מצאו דרכים לבנות ולהעמיק את היחסים ולהפוך את הקשרים בין ארה"ב לישראל לשותפות אסטרטגית אמיתית. אני גאה בתרומתי להעמקה ולחיזוק הקשרים בין שתי המדינות, במיוחד לאחר אחד הרגעים הטראומטיים ביותר בתולדות ארה"ב.

השגריר דניאל קרצר

הוא פרופסור ללימודי מדיניות המזרח התיכון בקתדרה ע"ש ס' דניאל אברהם בבית הספר ליחסים בינלאומיים ומדיניות

ציבורית באוניברסיטת פרינסטון. במהלך קריירה בת 29 שנים בשירות החוץ האמריקאי הוא כיהן כשגריר ארה"ב בישראל ובמצרים, והיה חבר בצוות השלום למזרח התיכון מטעם מזכירי המדינה ג'יימס בייקר ו-וורן כריסטופר. קרצר מילא תפקיד מרכזי בתיאום ועידת השלום במדריד ובשיחות הדו-צדדיות והרב-צדדיות שהחלו בעקבותיה.

השגריר קרצר הוא מחבר המשותף של הספר *Negotiating Arab-Israeli Peace: American Leadership in the Middle East*, מחבר משותף של הספר *The Peace Puzzle: America's Quest for Arab-Israeli Peace, 1989-2011* ועורך *Pathways to Peace: America and the Arab-Israeli Conflict*. הוא בעל תואר דוקטור במדעי המדינה מטעם אוניברסיטת קולומביה.

(צילום: Jon Roemer, באדיבות המחבר)

הספינה קארין A עם חלק מהנשק שהובילה, בינואר 2002. זיני נתפס לא מוכן | צילום: משה מילנר, לע"מ

שרון הוכיח את עצמו שוב ושוב כאסטרטג, טקטיקן ופוליטיקאי משפיע ביותר. לדוגמה, זמן קצר לאחר שממשל בוש שיגר את הגנרל אנתוני זיני לאזור כשליח ביטחוני לקראת סוף 2001, ישראל **השתלטה** בים האדום על האונייה "קארין A", כשבבטנה נשק רב מאיראן שיועד לרצועת עזה. שרון גילה על כך לזיני בזמן פגישתם הראשונה בתחילת 2002 ותפס את השליח האמריקאי לא מוכן. בכך הוא קבע, למעשה, את סדר היום לפגישתו הבאה של השליח המיוחד – עם מנהיג אש"ף יאסר ערפאת.

קיבלתי מהבית הלבן הנחיות ברורות למנוע מישראל לפגוע בערפאת או להגלות אותו. שרון נענה בחוסר רצון בולט

בעקבות הפגישה עם שרון דנו – זיני, יועצו המדיני אהרון דוידז' מילר ואני – בהשלכות של תקרית "קארין A" על שליחותו, שנועדה לשים קץ לאינתיפאדה ולחדש את שיחות השלום. אני זוכר שאמרתי לזיני שהתקרית עלולה להחליט לחבל במשימתו: ערפאת יכחיש מן הסתם את מעורבותו (כפי שאכן עשה) ושרון ינצל זאת כעילה להגברת הפעולות נגד הפלסטינים (כפי שאכן עשה).

שרון והקבינט הישראלי הכריזו לאחר מכן על ניתוק מוחלט של הקשר עם ערפאת, בעוד ממשל בוש המשיך במגעיו עמו עד קיץ 2002. עם זאת, היחס כלפי מנהיג אש"ף הוקשה לנוכח הכחשותיו לגבי מעורבותו בהחרה ב"קארין A". השליחות של זיני נמשכה עוד חודשים אחדים, אבל במובן מסוים הפור כבר נפל: בסופו של דבר החליט ממשל בוש שפקידים אמריקאים בכירים לא יפגשו עוד עם ערפאת.

גם תפקידי כשגריר ארה"ב בישראל השתנה כתוצאה מאירועי 11 בספטמבר. בפגישתנו הראשונה אמר לי שרון שהוא רוצה שניפגש או נשוחח אחת לשבוע או שבוע וחצי, גם אם אין שום דבר מיוחד על הפרק. לאחר אותו יום, זה הפך למציאות – בארבע השנים הבאות נפגשנו או שוחחנו בטלפון בכל שבוע, פחות או יותר. לא נסתר מעיניי שמבחינתו של ראש הממשלה, הייתה זו דרך לפקוח עין על פעילויותיי ולהשפיע על דיווחי לוושינגטון. אבל מנקודת מבט של שגריר, הפגישות והשיחות התדירות סיפקו הזדמנות יוצאת מן הכלל להבין באופן מעמיק את האישיות ואת המחשבה המדינית של ראש הממשלה הישראלי.

ככל שהכרתי את שרון טוב יותר, כך כיבדתי אותו יותר – והספקות שהיו לאנשים מסוימים בממשל ביחס ליכולותיו ולשיקול דעתו התפוגגו. הוא אמנם התהדר בפניי לא אחת על כמה מהפעולות ה"עצמאיות" שהוביל בתחילת בקריירה הצבאית שלו, ומאוחר יותר זו הפוליטית, אבל החלטותיו כראש ממשלה היו מחושבות והראייה האסטרטגית שלו הייתה מרשימה.

אחת השיחות שלנו זמורה לי במיוחד: בזמן פגישה בשעת לילה מאוחרת בתקופה שקדמה להתנתקות מרצועת עזה ב-2005, שרון ביקש לחלוק עמי סיפור – משהו שנהג לעשות לעיתים קרובות כשרצה להעביר מסר מסוים. הוא סיפר כיצד בסוף שנות ה-70, בתפקידו כשר החקלאות, הוא העלה בפני הקבינט הצעה לבנות גוש יישובים בדרום רצועת עזה וליצור קו של יישובים שיבתח אותה. הקבינט הצביע נגד הצעתו. שרון סיפר שהוציא לפועל את תוכניתו חרף התנגדות הממשלה והקים את יישובי גוש קטיף וכמה מהיישובים האחרים שעמדו להיות מפונים במסגרת ההתנתקות. המסר היה ברור: למרות ההתנגדות של הליכוד, מפלגתו שלו, וזו של המתנחלים, בכוונתו להמשיך בתהליך ההתנתקות מעזה.

שחור-לבן-אפור: איך 11 בספטמבר שינה את הטלוויזיה

עם ההתפכחות מאשליית הניצחון באפגניסטן ובעיראק, הנראטיבים הפשטניים והפטריוטיים של תוכניות ריגול ולוחמה בטרור דוגמת "24" פינו מקום ל"הומלנד" ואחרות, שהציגו דמויות ותכנים מורכבים יותר. בהתאם, את "פאודה" כתבנו בהבנה שמה שמושך את הצופים בימינו הוא דמויות רב-ממדיות ומציאות בה הגבולות בין טוב לרע מיטשטשים | **אבי יששכרופ**

מתוך "פאודה". הנבלים אינם רעים "קלאסיים" והקהל עובר איתם הרבה רגעים של כאב והזדהות | צילום: נטי לוי, באדיבות ל. בנאסולי הפקות בע"מ

הגיבור או הגיבורה, סביבתם והתלאות שהם עוברים בשירות המולדת.

כאשר ניגשנו, חברי ליאור רז ואני, לכתוב את העונה הראשונה של "פאודה", רצינו להעביר לצופה תחושה ריאליסטית ככל הניתן של מה שקורה מדי יום בשטחים. כתבנו על בסיס החוויות המשותפות שלנו כמסתערבים לשעבר ומתוך הניסיון שצברתי ככתב וכפרשן לענייני ערבים. אבל במקום עוד תסריט הוליוודי, רצינו לכתוב תוכנית "הארד קור", שתגרה את קצות העצבים החשופים של הצופה הישראלי הממוצע ותציג לו דברים שהוא לא היה מאמין שבחורינו המצוינים יעשו – והם עושים בסדרה. למעשה, אחת השאלות הכי נפוצות שישראלים וזרים שואלים אותנו לגבי "פאודה" היא, "כמה מתוך זה היה מבוסס על המציאות?"

אבל מעבר לאקשן ולאונטיות, היה לנו חשוב שגם את ה"רעים" וגם את ה"טובים" נכתוב כדמויות עגולות ורב-ממדיות, שאת חייהן ומעשיהן קשה לעתים להגדיר בשחור ולבן. פה, לדעתי, טמן הלקח העיקרי לטלוויזיה ולקולנוע בעידן שאחרי 11 בספטמבר.

מזמן המסך, הקטן וגם הגדול. סדרות כמו "24" (שעלתה לאוויר ב-2001 ו"הומלנד" (2012) הן מהמוכרות והפופולריות ביותר בארה"ב בעשורים האחרונים (באותה נשימה אפשר לציין גם את הסדרה הבריטית "Spooks" מ-2002).

אחרי פיגועי 9/11, תכנים של ריגול ולוחמה בטרור במזרח התיכון התאימו היטב לרוח התקופה במערב

השילוב של ריגול ולוחמה בטרור – לעתים קרובות במזרח התיכון – התחבר היטב לרוח התקופה בארה"ב ובמערב בכלל, והן זכו לפופולריות שכמוה לא זכורה מאז סדרות ריגול כמו "משימה בלתי אפשרית" ו"U.N.C.L.E. from" מימי המלחמה הקרה. הסדרות הללו שאבו השראה מהמציאות כפי שהאמריקאים ראו אותה והתמקדו בדמות

יש אמירה שרווחת בעולם התסריטאות כבר עשור וקצת: "The better the villain, the better the movie" – ככל שדמות הנבל כתובה טוב יותר, כך התסריט מוצלח יותר.

"הרעים" בעולם שאחרי פיגועי 11 בספטמבר 2001, לפחות עבור העולם המערבי, היו קלים מאוד לזיהוי. אוסמה בן לאדן, משטר הטליבאן, סדאם חוסיין, משטר האייתולות באיראן, אבו-מוסעב אל-זרקאוו ודומיהם היו נבלים חד-ממדיים, חברים ב"ציר הרשע" של הנשיא ג'ורג' ו. בוש (לצד לא-ערבים כמו קים ג'ונג-איל). היחס הזה לאויב המוסלמי, שהיה חלק מתהליך המיליטריזציה שעבר המערב, וארה"ב בפרט, באותו עשור, הכתיב במידה רבה גם את היחס לאחר בתעשיית הבידור הגדולה בעולם.

שלושה מהז'אנרים האהובים על עולם הבידור הטלוויזיוני והקולנועי, מאז ומעולם, הם אקשן, ריגול ומתח (או שילוב כלשהו ביניהם). אחרי פיגועי 11 בספטמבר והמלחמות שהקואליציה בהובלת ארה"ב יצאה אליהן באפגניסטן ובעיראק, העיסוק במלחמות, בטרור ובלוחמה בטרור זכה במערב לנתח גובר

האם הקהל "התבגר"?

עם ההבנה של הדומיננטיות והחשיבות של דמות הרשע בכל יצירה, לא חסרו לנו דוגמאות לנבלים מצוינים ומורכבים שישמשו עבורנו השראה: מיילק קורליאונה מ"הסנדק", רוצח וסוחר סמים שהורג את אחיו, אבל קל להתחבר אליו; טוני סופרנו, עברין אלים וראש משפחת פשע עם בעיות יומיומיות שכולנו מכירים; ו"הג'וקר" האחרון הצליח לגרום לצופה להרגיש חמלה ואהדה כלפי אדם שהופך אט אט למפלצת. ב"היט" של הבמאי מיילק מן – אולי הסרט שהכי השפיע עלינו במהלך הכתיבה – הצופה רק מקווה ששודד הבנקים, בגילולמו של רוברט דה נירו, יזנח סוף סוף את עולם הפשע, יקח את החברה שלו ויברח מהשטר הצדקני והמעצבן שמגלם אל פאצ'ינו.

גם ב"פאודר" הקפדנו ש"הרעים" יהיו דמויות רב-ממדיות ומורכבות, שיסחפו איתן את הקהל גם אם המעשים שלהם לעתים מעוררי חלחלה. הנבלים העיקריים של העונה הראשונה והשנייה, אבו-אחמד ("הפנתר") ואל-מקדסי, אינם רעים "קלאסיים" והצופה עובר עמם הרבה רגעים של כאב, הזדהות ועצב.

ב-"24" ג'ק באור תמיד מנצח בסוף. "פאודר", לעומת זאת, קשה לומר ידו של מי יוצאת על העליונה

מצד שני, הקפדנו לכתוב גם את דמויות ה"טובים" כבני ובנות אדם עם עומק ומורכבות, שמעשיהם לעתים אפורים ולעתים לא פחות גרועים מאויביהם. הגיבור הישראלי, דורון, הוא סוג של תמונת מראה של אבו אחמד ואל-מקדסי: הוא מוכן לעשות הכל – כולל מעשי זוועה – עבור הצד שלו, להקריב כל מה שצריך, כדי להשיג את התוצאה. דורון מאבד קרובי משפחה, חברים לצוות, משפחתו מתפרקת אבל הוא ממשיך הלאה בלי להתפשר. והוא עושה מעשים מאוד קיצוניים בשם המדינה.

יש כאלה שימצאו בדורון הקבלה לגיבור של "24", ג'ק באור, אבל זה חוטא למטרה – כי באור תמיד מנצח בסוף. בפאודר, לעומת זאת, קשה לומר ידו של מי יוצאת על העליונה. הבחירות שדורון עושה והקורבנות שהוא מקריב אינם מקרבים אותו, בסופו של דבר, למיגור הטרור. זה משקף היטב את הסכסוך הישראלי-פלסטיני, שבו מדינת ישראל צריכה פעמים רבות לבחור לא בין טוב לרע, אלא בין רע לרע עוד יותר – ולדעת להבחין בין השניים. מבחינתנו, ככותבים, דורון מייצג את הישראלים שמאז קום המדינה לכודים במעגל אינסופי של אלימות ושכול. ניסינו להעביר זאת בהצגת חוויות

האובדן שדורון עובר, ולכן "פאודר" מרגישה אותנטית; כך גם היו התגובות שקיבלנו מהצופים, תחילה בארץ ואז מהקהל הזר שצפה בה ב"נטפליקס". כמו שהמציאות אינה הוליוודית, כך גם הסיפור שמספרים עליה אינו יכול להיות כזה. האם אפשר היה להציג דמויות רעות מורכבות כאלה לפני עשר או 15 שנה, בדיוק אחרי האינתיפאדה השנייה אצלנו ובשיא הלחימה בעיראק ואפגניסטאן? קשה להעריך. האם זה אומר שהקהל הבינלאומי "התבגר" יחד עם ההתפתחות מאי ההצלחה של ה"מערכה הגלובלית נגד הטרור" של הנשיא בוש? גם כאן אין דרך לקבוע בוודאות. הסרט "צלף אמריקאי" (2014), שהציג דמות של חייל אמריקאי גיבור הנלחם באויב ערבי אוריינטליסטי ויכול לו, זכה לשש מועמדויות לאוסקר והפך לסרט המלחמה [הרווחי ביותר](#) בתולדות הקולנוע. הצלחתו מראה שעדיין יש ביקוש רב לדרמה מלחמתית עם נראטיבים פשטניים על גבורה ולוחמה בטרור, גם אחרי כל מה שחיילי צבאות המערב חוו ושיטפו בשני העשורים החולפים.

גלובליזציה תרבותית

חרף הדוגמאות הללו, שהנחו אותנו בתהליך הכתיבה, אינני מנסה לטעון שלא חל כל שינוי בטעם ובהבנה של הצופים בעשרים השנים האחרונות. חשיפת העיניים בכלא אבו ערייב בעיראק ובמתקן הכליאה בנאגאטנמו ב"י, הירי של קבלני חברת "בלקוטר" באזרחים חפים בבגדאד, ועוד שורת אירועים מחרידים שחשפו את הצד הברוטאלי של המלחמות הללו ושל אלה שהוציאו אותן לפועל – השפיעו באופן מצטבר על השיח הציבורי במערב לגביהן.

בהתאם לשינויים הללו, גם תכני הבידור שהוצעו לצופים החלו לעסוק בסוגיה בצורה מורכבת יותר, וה"רעים" הפסיקו להיות משויכים אוטומטית ל"ציר הרשע". כך, הצגת העיניים הסטריליים-אך-הכרחיים של "24" של ראשית שנות האלפיים פינתה את מקומה לביטויים גרפיים על גבול הסדיום ב"הומלנד", שעלתה לאוויר עשור אחריה. סדרות כמו "Generation Kill", שהתבססה על ממואר של כתב המגזין "רולינג סטון" שהצטרף למחלקת נחתים, ניסו להראות לצופים מה עובר בראשיהם של צעירים שנשלחו לפלוש לעיראק במלחמת המפרץ השנייה. כן, בדומה למה ש"פלאטון", "Full Metal Jacket" ו"אפוקליפסה עכשיו" עשו למלחמת וייטנאם וסרטים כמו "Jarhead" עשו למלחמת המפרץ הראשונה. בתקופה הזו העמיק הדיון על העלות שבהפעלת האמצעים השונים לעומת התועלת (המפוקפקת) שהם מניבים.

אבל מבחינת, כיצור, השורשים של המהפכה הגדולה ביותר בתכנים לצפייה מגיע דווקא מעולם הטכנולוגיה. כאשר נטפליקס עלתה לאוויר כשירות סטרימינג, היא קיבלה החלטה

לא שגרתית והחלה לרכוש סרטים ותוכניות שאינם דוברי אנגלית. זה כמובן פתח עבודה שווקים פוטנציאליים חדשים בכל העולם, אבל גם הציג את (רוב) אותם תכנים לקהלים מגוונים מאוד. מבחינת הקהל דובר האנגלית, שהוא החשוב ביותר בתעשיית הסדרות, ההיצע האיכותי בנטפליקס הוביל לנכונות גדולה יותר מצד הקהל דובר האנגלית לראות ולשמוע סדרות בשפה אחרת – ספרדית, פולנית, עברית ועוד. במילים אחרות, הממד הטכנולוגי זיח התפתחות תרבותית מסוימת, שאנחנו יאזנו נשכרים ממנה. הקהל האמריקאי צפה, כאמור, בלא מעט סדרות מלחמה, ריגול ומתח דוברות אנגלית שמתרחשות במזרח התיכון. מסיבה זו, קשה לקבוע בוודאות שהוא נהנה אחרי "פאודר" כי היתה זיקה מסוימת בין מה שעובר על החיילים בני ארצו בעיראק או באפגניסטאן, לבין מה שאנחנו מתארים שקורה בשטחים (אם כי ייתכן שאני טועה). למען האמת, מה שמדהים אותנו כל פעם מחדש הן דווקא התגובות החמות מהעולם הערבי, שם "פאודר" זוכה לפופולריות שלא צפינו לה.

הקולנוע והטלוויזיה עברו מאז 2001 דרך ארוכה באופן שבו הם מטפלים בסיפורי מלחמה, לוחמה בטרור, אובדן, טראומה ופוסט-טראומה, עקב המרכזיות של הנושאים האלה בעשרים השנה האחרונות. אחרי שספג מנות גדושות של דרמה במהלך סיקור המלחמה המתמשכת בטרור בשידורי החדשות, הקהל עבר לצפות בדרמות שעסקו באותם נושאים, כמו "24" ו-"הומלנד". בקולנוע חיכו לו סרטים כמו The Hurt Locker ו-Zero Dark Thirty ויצירות פופולריות נוספות שעסקו באתגרים הביטחוניים, הפוליטיים והתרבותיים של התקופה.

מבחינתנו, כיצורים, הדרך להתחרות על תשומת הלב והקשב של הצופים ולמשוך קהל בינלאומי היא, קודם כל, להבטיח נגישות לתוכן (באמצעות נטפליקס). אך לא פחות חשובה היא היכולת ליצור חיבור משמעותי, כמעט קשר אישי, בין הצופים לדמויות במהלך הסדרה. "פאודר" פונה ומדברת לקהל שבוגר מספיק להכיל את המורכבויות של המציאות הישראלית, האפורה והלא-הוליוודית. אחרי עשרים שנות צפייה בסרטי וסדרות מתח וריגול, וגם של חיים בתקופה מורכבת וטראומטית, הקהל בשל מספיק לצרוך בידור – וגם לעסוק בסוגיות פוליטיות קשות, בארצו ובעולם – בצורה מכילה ומפוכחת יותר.

אבי יששכרופ

הוא עיתונאי ופרשן לענייני ערבים, סופר ותסריטאי. זכה במספר פרסים על פרסומיו העיוניים ועל יצירתו הטלוויזיונית. יששכרופ הוא מיוצרי הסדרות

"פאודר" ו-"Hit and Run". (צילום: עמית כרמלי)

